

ภาษาบาลี ไวยากรณ์ แปล แต่งบาลี

มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รวบรวมโดย อาจารย์ ดร.นิกร ศรีราช

บาลีไวยากรณ์ เป็นตำรับแสดงหลักแห่งภาษาที่ใช้พูดหรือเขียน ซึ่งนักปราชญ์จัดขึ้นไว้ เพื่อ
 กุลบุตรรู้จักและเข้าใจในการที่จะใช้ถ้อยคำให้ลงระเบียบเป็นอันเดียวกัน และไวยากรณ์ในภาษาบาลีนี้ ท่าน
 แบ่งไว้เป็น ๔ ภาค คือ :-

๑. **อักษรวิธี** ว่าด้วยอักษร จัดเป็น ๒ คือ สมัญญาภิธาน แสดงชื่ออักษรที่เป็นสระ และพยัญชนะ
 พร้อมทั้งฐานกรณ์ สนิ ต่ออักษรที่อยู่ในคำอื่นให้เนื่องเป็นอันเดียวกัน

๒. **วจีวิภาค** แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน คือ นาม อพยยศัพท์ สมาส ตัทธิต อาขยาต กิตก์

๓. **วากยสัมพันธ์** ว่าด้วย การก และ ประพันธ์ผู้กคำพูดที่แบ่งไว้ในวจีวิภาค ให้เข้าเป็นประโยคอัน
 เดียวกัน

๔. **ฉันทลักษณ์** แสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณพฤทธิและมาตราพฤทธิสมัญญาภิธาน – สนิ
 อักษร

เสียงกัฏฐิ ตัวหนังสือกัฏฐิ ชื่อว่า อักษร อักษร แปลว่า ไม่รู้จักสิ้น และไม่เป็นอย่างแข็ง

อักษรในภาษาบาลีมี ๔๑ ตัว

แบ่งเป็นสระ ๘ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ

แบ่งเป็นพยัญชนะ ๓๓ ตัว คือ

ก	ข	ค	ฌ	ง
จ	ฉ	ช	ณ	ณ
ฎ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ
ด	ถ	ท	ธ	น
ป	พ	ฟ	ภ	ม
ย	ร	ล	ว	ส
ห	ฬ			°

สระ

ในอักษร ๔๑ ตัวนั้น อักษรเบื้องต้น ๘ ตัว ตั้งแต่ อ ถึง โอ ชื่อ สระสระออกเสียงได้ตามลำพัง
 ตนเอง และทำพยัญชนะให้ออกเสียงได้ด้วยสระ ๘ ตัวนี้ ชื่อ นิสสัย เพราะเป็นที่อาศัยของพยัญชนะ สระ
 จัดเป็น รัสสะ ทีฆะ ครุ ลหุ วรรณะ

สระมีมาตราเบา ๓ ตัว คือ อ อิ อุ ชื่อ รัสสะ เพราะมีเสียงสั้น เช่น อติ ครุ

สระ อา อี อู เอ โอ ชื่อ ทีฆะ เพราะมีเสียงยาว เช่น ภาคี เสโ

เฉพาะ เอ โอ ถ้ามีพยัญชนะสังโยคซ้อนอยู่เบื้องหลังจัดเป็นรัสสะ เช่น เสโย โสติ

สระที่เป็นทีฆะล้วน และสระที่เป็นรัสสะมีพยัญชนะสังโยคหรือนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง ชื่อ ครุ เพราะมี
 เสียงหนัก เช่น ภูปาโล เอสี มนุสสินโท โกเสยย์

สระที่เป็นรัสสะล้วน ไม่มีพยัญชนะสังโยคหรือนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง ชื่อ ลหุ เพราะมีเสียงเบา เช่น ปติ มุนิ

สระนั้นจัดเป็น ๓ คู่ คือ

อ อา เรียก อวรรณะ

อิ อี เรียก อีวรรณะ

อุ อุ เรียก อุวรรณะ

เอ โอ เรียก สังยุตตสระ เพราะผสมเสียงสระไว้ ๒ ตัว คือ อ กับ อิ ผสมกันเป็น เอ, อ กับ อุ ผสมกันเป็น โอ

พยัญชนะ

อักขระที่เหลือจากสระนั้น ๓๓ ตัว มี ก เป็นต้น มีนิคคหิตเป็นที่สุด ชื่อ พยัญชนะ

พยัญชนะ แปลว่า ทำเนื้อความให้ปรากฏ

พยัญชนะเหล่านี้ชื่อว่า นิสสิต เพราะอาศัยสระจึงออกเสียงได้ และทำเนื้อความของสระให้ปรากฏชัดขึ้น เช่น โอ โอ ออ ออกเสียงว่า “ไปไหนมา”

พยัญชนะ ๓๓ ตัวนี้ จัดเป็น ๒ พวก คือ วรรณค และ อวรรณค

พยัญชนะที่จัดเป็นพวกเดียวกันตามฐานกรณ์ที่เกิดเสียง ชื่อว่า วรรณค มี ๒๕ ตัว คือ

ก ข ค ฆ ง ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ก วรรณค

จ ฉ ช ฌ ญ ๕ ตัวนี้ เรียกว่า จ วรรณค

ฎ ฏ ฑ ฒ ณ ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ฎ วรรณค

ต ถ ท ธ น ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ต วรรณค

ป ผ พ ภ ม ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ป วรรณค

พยัญชนะที่ไม่เป็นพวกเดียวกัน ตามฐานกรณ์ที่เกิดเสียง ชื่อว่า อวรรณค มี ๘ ตัว คือ ย ร ล ว ส ห ฬ

พยัญชนะคือ ๐ ตามศาสนโวหาร เรียกว่า นิคคหิต ส่วนในคัมภีร์ศัพทศาสตร์ เรียกว่า อนุสาร

นิคคหิต แปลว่า กตสระ หรือ กตกรรม (กรรมคืออวัยวะที่ทำให้เสียง) เวลาเมื่อจะว่า ไม่ต้องอ้าปากเกินกว่าปกติ เหมือนเวลาที่ขะ

อนุสาร แปลว่า ไปตามสระ เพราะต้องไปตามหลังรัสสระ คือ อ อิ อุ เช่น อหิ เสดอ กาสี

ฐานของอักขระ

ฐานที่ตั้งที่เกิดของอักขระ มี ๖ คือ กณฐุ คอ, ตาลุ เพดาน, มุฑธา ศีระชะหรือปุมเหงือก, ทนโต ฟัน, โอภูฐา रिมีฝปาก, นาสิกกา จมูก

อักขระบางเหล่าเกิดในฐานเดียว บางเหล่าเกิดใน ๒ ฐาน

อักขระที่เกิดในฐานเดียว

อ อา ก ข ค ฆ ง ห ๘ ตัวนี้เกิดที่คอ เรียกว่า กณฐุชา

อิ อี จ ฉ ช ฌ ญ ย ๘ ตัวนี้เกิดที่เพดาน เรียกว่า ตาลุชา

ฎ ฏ ฑ ฒ ณ ร ฬ ๗ ตัวนี้เกิดที่ศีระชะ หรือปุมเหงือกเรียกว่า มุฑธาชา

ต ถ ท ธ น ล ส ๗ ตัวนี้เกิดที่ฟัน เรียกว่า ทนตชา

อุ อุ ป ผ พ ภ ม ๗ ตัวนี้เกิดที่ริมฝีปาก เรียกว่า โอภูฐาชา

๐ (นิคคหิต) เกิดในจมูก เรียกว่า นาสิกกฐาชา

อักขระที่เกิดในสองฐาน

พยัญชนะที่สุตวรรณค ๕ ตัว คือ ง ญ ณ ม เกิดใน ๒ ฐาน คือ ฐานเดิมของตนและจมูก เรียกว่า สกฐาชา

เอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและเพดาน เรียกว่า กณฐุतालुชา

โอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและริมฝีปาก เรียกว่า กณฐุฏฐุโซ
 ว เกิดใน ๒ ฐาน คือ ฟันและริมฝีปาก เรียกว่า ทนโตฐุฏฐุโซ
 หู ที่ประกอบด้วยพยัญชนะ ๘ ตัว คือ ญ ณ ฌ ม ย ล ฎ ฬ เกิดที่อก เรียกว่า อรุโซ
 ถ้าไม่ได้ประกอบ เกิดในคอ ตามฐานเดิมของตน (กณฐุโซ)

กรรมของอักษร

กรรมเครื่องทำอักษร มี ๔ อย่างคือ

ชีวหามขณฺ์ ทำมกลางลึน

ชีวโหปคฺ์ ถัดปลายลึนเข้ามา

ชีวหคฺ์ ปลายลึน

สกฎฐานํ ฐานของตน

ทำมกลางลึน เป็นกรรมของอักษรที่เป็น ตาลุชะ

ถัดปลายลึนเข้ามา เป็นกรรมของอักษรที่เป็น มุทชะ

ปลายลึน เป็นกรรมของอักษรที่เป็น ทนตชะ

ฐานของตน เป็นกรรมของอักษรที่เหลือนอกจากนี้ทั้งหมด คือ กณฐุชา โองฐุชา นาสิกฐุฐานชา กับ ฎ และ เอ โอ

เสียงของอักษร

มาตรา

รัสสระ มาตราเดียว ทีฆสระ ๒ มาตรา สระที่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง ๓ มาตรา พยัญชนะทุกตัว กิ่ง
 มาตรา

โฆสะ อโฆสะ

พยัญชนะที่มีเสียงก้อง เรียกว่า โฆสะ ที่มีเสียงไม่ก้อง เรียกว่า อโฆสะ

พยัญชนะที่ ๑ ที่ ๒ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ก ข, จ ฉ, ฎ ฐ, ต ถ, ป ผ และ ส ๑๑ ตัวนี้เป็น อโฆสะ

พยัญชนะที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ค ฆ ง, ฌ ช ฌ, ฑ ฒ ณ, ท ฐ น, พ ภ ม และ ย ร ล ฎ ห
 ฬ ๒๑ ตัวนี้เป็น โฆสะ

นิคคหิต นักปราชญ์ผู้รู้ศัพทศาสตร์ประสงค์เป็น โฆสะ

ส่วนนักปราชญ์ฝ่ายศาสนาประสงค์เป็น โฆสาโฆสวิมุตติ พ้นจากโฆสะและอโฆสะ

เสียงนิกคหิตนี้ อ่านตามวิธีภาษาบาลี มีเสียงเหมือนง สะกต อ่านตามวิธีสันสกฤต มีเสียงเหมือน ม สะกต
 สิลล ฌนิต

พยัญชนะที่ถูกฐานตัวเองหย่อน ๆ ชื่อ สิลล

พยัญชนะที่ถูกฐานของตนหนัก บันลือเสียงดัง ชื่อ ฌนิต

พยัญชนะที่ ๑ ที่ ๓ ในวรรคทั้ง ๕ เป็น สิลล

พยัญชนะที่ ๒ ที่ ๔ ในวรรคทั้ง ๕ เป็น ฌนิต

ในคัมภีร์กัจจายนเภทแสดงไว้ว่า พยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัว ก็เป็น สิลล แต่ในคัมภีร์อื่นไม่ได้กล่าวไว้

พยัญชนะอวรรค ไม่จัดเป็นสิลล ฌนิต

เสียงของพยัญชนะ

พยัญชนะที่เป็น สิลลโฆสะ มีเสียงเบากว่า ทุกพยัญชนะ

พยัญชนะที่เป็น ฌนิตโฆสะ มีเสียงหนักกว่า สิลลโฆสะ

พยัญชนะที่เป็น สิลลโฆสะ มีเสียงดังกว่า ฌนิตโฆสะ

พยัญชนะที่เป็น ฌนิตโฆสะ มีเสียงก้องกว่า สิลลโฆสะ

พยัญชนะสังโยค

ในพยัญชนะวรรคทั้งหลาย

พยัญชนะที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๑ และที่ ๒ ของตนได้ เช่น อกก, ทกข, สจจ, วจฉ

พยัญชนะที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๓ และที่ ๔ ของตนได้ เช่น อคค, อชช, อชฌาสย

พยัญชนะที่ ๕ ซ้อนหน้าพยัญชนะของตนได้ทั้ง ๕ ตัว

(ยกเว้นแต่ตัว ง ซึ่งเป็นตัวสะกดอย่างเดียว มิได้มีสำเนียงในภาษาบาลี

ซ้อนหน้าตัวเองไม่ได้ เช่น ปงก, สงข, องค, สงฆ)

พยัญชนะวรรค ๓ ตัว คือ ย ล ส ซ้อนหน้าตัวเองได้ เช่น อยย, อลล, อสส

พยัญชนะ ๔ ตัว คือ ย ร ล ว ถ้าอยู่หลังพยัญชนะอื่น ออกเสียงผสมกับพยัญชนะตัวหน้า เช่น ทวารานิ
ภทรานิ

ส มีสำเนียงเป็น อสุมะ ไม่มีคำเทียบในภาษาของเรา

ห ถ้าอยู่หน้าพยัญชนะอื่น ก็ทำให้สระที่อยู่ข้างหน้าตน ออกเสียงมีลมมากขึ้น เหมือนคำว่า พรหม ถ้ามี
พยัญชนะ ๘ ตัว คือ ญ ฌ ฦ ม ย ล ว ฬ นำหน้า ห ก็มีสำเนียงเข้าผสมกับพยัญชนะนั้น เช่น มุฬโห
เป็นต้น

พยัญชนะที่เป็น อักษรสระ คือ ย ร ล ว ส ห ฬ ๗ ตัวนี้มีเสียงกึ่งสระ คือ กึ่งมาตรา เพราะพยัญชนะ
เหล่านี้ บางตัวก็รวมลงในสระเดียวกันกับพยัญชนะอื่น ออกเสียงพร้อมกันได้ บางตัวแม้เป็นตัวสะกด ก็คง
ออกเสียงได้หน่อยหนึ่ง พอให้รู้ได้ว่าตัวนั้นสะกด

สนธิ

การต่อมี ๒ อย่าง คือ ต่อศัพท์ที่มีวิภัติให้เนื่องด้วยศัพท์ที่มีวิภัติ เช่น จตตารโ-อิม ต่อเป็น จต
ตารโ-อิม ต่อบทสมาสย่ออักษรให้สั้นลง เช่น กต-อุปกาโร ต่อเป็น กโตปกาโร
การต่ออักษรด้วยอักษรนั้น จัดเป็น ๓ ตามความที่เป็นประธาน คือ

สรสนธิ ต่อสระ

พยัญชนสนธิ ต่อพยัญชนะ

นิคคหิตสนธิ ต่อนิคคหิต

สนธิกริโยปกรรม คือ วิธีเป็นอุปการะแก่การทำสนธิ มี ๘ อย่าง ได้แก่

โลโป ลบ

อาเทโส แปลง

อาคโม ลงตัวอักษรใหม่

วิกาโร ทำให้ผิดจากของเดิม

ปกติ ปกติ

ทีโฆ ทำให้ยาว

รสส์ ทำให้สั้น

สญโญโค ซ้อนตัว

๑. สรสนธิ

สรสนธิใช้กริโยปกรรม ๗ อย่าง คือ เว้นสญโญโค เพราะไม่มีวิธีเกี่ยวแก่พยัญชนะ

๑.๑ โลปสรสนธิ

มี ๒ อย่าง คือ ลบสระหน้า และลบสระหลัง

สระที่สุดของศัพท์หน้า เรียกว่า สระหน้า

สระหน้าของศัพท์หลัง เรียก สระเบื้องปลาย หรือ สระหลัง

มีกฎว่า เมื่อสระทั้ง ๒ นี้ไม่มีพยัญชนะอื่นคั่นในระหว่าง ให้ลบได้ตัวหนึ่ง ถ้ามีพยัญชนะคั่น ลบไม่ได้
วิธีลบสระหน้า

๑. สระหน้าเป็นรัศสะ สระหลังเป็นที่ฆะหรือมีพยัญชนะสังโยค ลบสระหน้าอย่างเดียว เช่น

ยสฺส-อินทฺรียานิ สนธิเป็น ยสฺสินทฺรียานิ,

โนหิ-เอตฺ สนธิเป็น โนหฺเต,

สมฺเต-อายุสฺมา สนธิเป็น สมฺเตอายุสฺมา

๒. สระทั้งสองเป็นรัศสะ มีรูปเสมอกัน* ลบสระหน้าแล้วที่ฆะสระหลัง เช่น

ตตฺร-อยํ เป็น ตตฺรํ

(คือเป็น อ หรือ อิ หรือ อุ ทั้งสองตัว)

๓. สระทั้งสองเป็นรัศสะ มีรูปไม่เสมอกัน ลบสระหน้าแล้วไม่ต้องที่ฆะ เช่น

จตุหิ-อปาเยหิ เป็น จตุหฺปาเยหิ

๔. สระหน้าเป็นที่ฆะ สระหลังเป็นรัศสะ ลบสระหน้าแล้วที่ฆะสระหลัง เช่น

สทฺธา-อิธ เป็น สทฺธีธ

วิธีลบสระหลัง

๑. สระทั้งสอง มีรูปไม่เสมอกัน ลบสระหลัง เช่น

จตฺตาโร-อิเม เป็น จตฺตาโรเม

กิณฺนุ-อิมา เป็น กิณฺนุมา

๒. นิคคหิตอยู่หน้า ลบสระหลัง เช่น

อภินฺนุ-อิติ เป็น อภินฺนุฑฺติ เป็นต้น ฯลฯ

นาม หมายถึง ชื่อ

ศัพท์ หมายถึง เสียง หรือ ตัวหนังสือ (ที่มีความหมาย ชัดเจนเป็นที่เข้าใจ)

นามศัพท์ หมายถึง เสียง หรือ ตัวหนังสือ ที่บ่งถึงชื่อ แบ่งเป็น ๓ คือ

นามนาม

คุณนาม

ศัพท์นาม

๑. **นามนาม** หมายถึง นามที่เป็นชื่อของคน, สัตว์, ที่, สิ่งของ แบ่งออกเป็น ๒ คือ

สาธารณนาม หมายถึง นามที่ทั่วไปแก่คน, สัตว์, สถานที่ เช่น

มนุสฺโส มนุสฺยํ, ตฺริจฺฉาโน สัตฺว์ตฺริจฺฉาน, นครํ เมือง เป็นต้น

อสาธารณนาม หมายถึง นามที่ไม่ทั่วไปแก่สิ่งอื่น เช่น

ทิวาภู กุมารชื่อทิวาภู, เอราวโณ ช่างชื่อเอราวณ, สาวตถิ เมืองชื่อสาวตถิ เป็นต้น

๒. **คุณนาม** หมายถึง นามที่แสดงลักษณะของนามนาม สำหรับหมายให้รู้ว่า นามนามนั้น ดีหรือชั่ว เป็นต้น

แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ

ชั้นปกติ

ชั้นวิเสส

ชั้นอติวิเสส

๓. สัพพนาม หมายถึง นามที่ใช้แทนนามนามที่ออกชื่อมาแล้ว เพื่อไม่ให้ซ้ำซาก ซึ่งไม่เพราะเหตุ แบ่งเป็น ๒ คือ
ปุริสสัพพนาม

วิเสสนสัพพนาม

นามศัพท์ ๓ อย่างนี้ นามนามเป็นประธาน คุณนามและสัพพนามเป็นบริวาร

เพราะเมื่อมีนามนามแล้ว คุณนามและสัพพนามจึงมีได้ เพราะฉะนั้น นามนามจึงสำคัญที่สุด

นามศัพท์ (คือ นามนาม คุณนาม และสัพพนาม) มีส่วนประกอบสำคัญ ๓ อย่าง คือ

ลิงค์

วจนะ

วิภัติ

ลิงค์

ลิงค์ แปลว่า เพศ คือคำพูดที่บ่งเพศของนามนาม

ลิงค์แบ่งเป็น ๓ คือ

บุลึงค์ เพศชาย

อิตถิลิงค์ เพศหญิง

นปฺสกลิงค์ ไม่ใช่เพศชาย ไม่ใช่เพศหญิง

ลิงค์ของนามนาม

เป็นลิงค์เดียว คือศัพท์เดียว เป็นได้ลิงค์เดียว เช่น ปุริโส บุรุษ เป็นบุลึงค์ได้อย่างเดียว, อิตถิ หญิง เป็น
อิตถิลิงค์ได้อย่างเดียว, กุลิ ตระกูล เป็นนปฺสกลิงค์ได้อย่างเดียว เป็นต้น

เป็น ๒ ลิงค์ (ทวิลิงค์)

ศัพท์เดียว มีรูปอย่างเดียว เป็นได้ ๒ ลิงค์ เช่น อกฺขโร อกฺขริ อักขระ, มโน มนํ ใจ เป็นต้น

นามนามมีมูลศัพท์อย่างเดียว เปลี่ยนสระที่สุตศัพท์เป็นเครื่องหมายให้ต่างลิงค์กัน (โดยลง อา อี อึนี่ ปัจจัย
เครื่องหมายอิตถิลิงค์) เช่น ราชา (บุ.), ราชนี (อิต), อุปาสโก (บุ), อุปาสิกา (อิต.) เป็นต้น

ลิงค์ของคุณนามและสัพพนาม

คุณนามและสัพพนามเป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ (แล้วแต่นามนามที่เป็นประธาน)

ลิงค์แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ

จัดตามกำเนิด คือ จัดลิงค์ให้ตรงตามกำเนิดเดิมของนามนั้น เช่น

ปุริโส บุรุษ กำเนิดเป็นบุลึงค์ จัดให้เป็นบุลึงค์

อิตถิ หญิง กำเนิดเป็นอิตถิลิงค์ จัดให้เป็นอิตถิลิงค์

จิตติ จิต กำเนิดเป็นนปฺสกลิงค์ จัดให้เป็นนปฺสกลิงค์

จัดตามสมมุติ คือ จัดลิงค์ตามสมมุติของภาษา ไม่ตรงตามกำเนิดเดิมของนามนามนั้น เช่น

ทาโร เมีย กำเนิดเป็นอิตถิลิงค์ สมมุติให้เป็นบุลึงค์

ปทโส ประเทศ กำเนิดเป็นนปฺสกลิงค์ สมมุติให้เป็นปฺลึงค์
 ภูมิ แผ่นดิน กำเนิดเป็นนปฺสกลิงค์ สมมุติให้เป็นอิตถิลิงค์ เป็นต้น
 วจนะ

วจนะ คือ คำพูดบอกจำนวน (ให้ทราบว่ำน้อยหรือมาก) แบ่งเป็น ๒ คือ

เอกวจนะ คำพูดสำหรับบอกชื่อของสิ่งเดียว เช่น ปุริโส ชายคนเดียว

พหุวจนะ คำพูดสำหรับบอกชื่อของมากกว่าสิ่งเดียว คือตั้งแต่ ๒ สิ่งขึ้นไป เช่น ปุริสา ชายหลายคน

วิภัตติ

วิภัตติ คือสิ่งที่ใช้แจกศัพท์ให้มีรูปต่างๆ เพื่อให้มีเนื้อความเชื่อมต่อกับคำอื่นๆ ในประโยค

วิภัตตินี้มี ๑๔ ตัว แบ่งเป็น เอกวจนะ ๗ พหุวจนะ ๗ ดังนี้

เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา ที่ ๑	ลี โย
ทุติยา ที่ ๒	อ โย
ตติยา ที่ ๓	นา หิ
จตุตถิ ที่ ๔	ส นั
ปญจมี ที่ ๕	สมา หิ
ฉกฺษี ที่ ๖	ส นั
สตุตมี ที่ ๗	สมิ สุ
(อालปนนะ	ลี โย)

นามศัพท์ เมื่อประกอบวิภัตติแล้ว ก็มีความหมายต่อเนื่องกับคำอื่นได้

คำที่เชื่อมต่อกับความหมายของศัพท์ เรียกว่า आयत्निबाट (ตรงกับบุพบทในภาษาไทย)

อายตนิबाट มีดังนี้

วิภัตติฝ่ายเอกวจนะ

ปฐมา อ. (อ่านว่า อ้นว่า)

ทุติยา ซึ่ง, สู, ยัง, ลีน, ตลอด, กะ, เฉพาะ.

ตติยา ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง.

จตุตถิ แก่, เพื่อ, ต่อ.

ปญจมี แต่, จาก, กว่า, เหตุ.

ฉกฺษี แห่ง, ของ, เมื่อ.

สตุตมี ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ เหนือ, บน, ณ

อालปนนะ แน่, ดูก่อน, ข้าแต่.

วิภัตติฝ่ายพหุวจนะ

อ. - ท. (อ่านว่า อ้นว่า....ทั้งหลาย)

ซึ่ง-ท., ... เฉพาะ-ท.

ด้วย-ท., ... ด้วยทั้ง-ท.

แก่-ท., ... ต่อ-ท.

แต่-ท., ... เหตุ-ท.

แห่ง-ท., ... เมื่อ-ท.

ใน-ท., ... บน-ท., ณ-ท.

แน่-ท.,..... ข้าแต่-ท.

ปฐุมาริภัตติ และอาลปนวิภัตติ ไม่มีสำเนียงอายุตนิบาต แต่ใช้คำว่า ‘อันว่า’ และ ‘แน่ะ ดูก่อน ข้าแต่’ แทนตามลำดับ เพื่อเป็นเครื่องสังเกตวิภัตติ

ปฐุมาริภัตติ แบ่งเป็น ๒ คือ

เป็นประธาน

เป็นประธานในประโยคที่ไม่มีกิริยาคุมพากย์ เรียกว่า ลิงคตล เช่น

มหาปญโญ อานนโท อ.พระอานนท์ ผู้มีปัญญามาก

เป็นประธานในประโยคที่มีกิริยาคุมพากย์ เรียกว่า สยกตตล เช่น

อานนโท ทมมံ เทเสติ อ.พระอานนท์ ย่อมแสดง ซึ่งธรรม

เป็นอาลปนนะ คำสำหรับร้องเรียก อาลปนวิภัตติ ไม่มีวิภัตติเป็นของตนเอง แต่ยืมปฐุมาริภัตติมาใช้

การันต์

การันต์ คือ สระที่สุดแห่งศัพท์

โดยย่อมี ๖ คือ อ อา อิ อี อุ ู

โดยพิสดารมี ๑๓ คือ

บุงลิ่งค์ มีการันต์ ๕ คือ อ อิ อี อุ ู

อิถลิ่งค์ มีการันต์ ๕ คือ อา อิ อี อุ ู

นบุงสกลิ่งค์ มีการันต์ ๓ คือ อ อิ อุ

วิธีแจกนามนาม (ด้วยวิภัตติ)

วิภัตตินั้น แจกตามการันต์และลิ่งค์ (วิภัตติ วจนะ) ศัพท์ที่การันต์และลิ่งค์เหมือนกัน ให้แจกเป็นแบบเดียวกัน

เช่น บุริส อาจริย ปณทิต เป็น อ การันต์ บุลิ่งค์ เช่นเดียวกัน ให้แจกตามแบบ อ การันต์ บุลิ่งค์

(ในแบบ แจก บุริส ศัพท์ ให้ดูเป็นตัวอย่าง)

อุปสรรค

คือ พยางค์ที่ใช้ประกอบหน้าคำศัพท์ ทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลงไปเกิดเป็นความหมายใหม่

จริต แปลว่า ประพฤติ

เดิม อุปสรรค สุ แปลว่า ดีงาม เป็น สุจริต จะมีความหมายใหม่ว่า ประพฤติดี

เดิมอุปสรรค ทุ แปลว่า ชั่วทราม เป็น ทุจริต จะมีความหมายใหม่ว่า ประพฤติชั่ว

การเติมอุปสรรค จึงเป็นการสร้างคำใหม่โดยการนำอุปสรรคประกอบหน้าคำศัพท์ให้มีความหมายใหม่ คำอุปสรรคจะใช้ตามลำพังไม่ได้ต้องใช้ประกอบคำนาม หรือคำกริยาถ้าใช้ประกอบคำนามจะทำหน้าที่เหมือนส่วนขยายกริยา คำอุปสรรคเมื่อประกอบหน้าคำศัพท์ แล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงเสียงของคำให้สามารถอ่านคำให้ต่อเนื่องเป็นคำเดียวกัน หรืออาจเปลี่ยนแปลง รูปสระในระหว่างคำตามหลักสนธิ ก็ได้

ตัวอย่างอุปสรรคที่นำมาใช้ในภาษาไทย

๑. สุ แปลว่า ดี งาม บางครั้งเปลี่ยนรูปหรือแผลง สุ เป็น เสาว สุโส หรือ สร เช่น สุคนธ์ (กลินดี) สุพจน์ (พูดดี) สุจริยา (ประพฤติดี) สุภาชิต (กล่าวถ้อยคำดี) สุวิชา (ความรู้ดี) สุวรรณ(สีงาม) หมายถึงสีทอง สุคติ (ทางดี)

สุคต (ผู้ไปดี) สุภา เสาวภา โสภา (รัศมีดี) สวรรคต (ไปดีแล้ว) สรเลข (เลขดี) สุภร (ผู้เลี้ยงง่าย) สุขเมธ (ผู้มีปัญญาดี)

เสาวรส (รสดี รสอร่อย)

๒. สี่ (อ่านว่า สั้ง) แปลว่า ร่วม พร้อม เมื่อเป็นคำไทยจะใช้ว่า สั้ง สัญ สัน สัม สม เช่น สั้งเกต (กำหนดพร้อม) สั้งคม (การไปพร้อม) สั้งคิด (การขบพร้อม) สั้งทรณ์ (ยึดไว้พร้อม) สัญชาติ (เกิดพร้อม เกิดร่วม) สัญญาณ (ความรู้พร้อม) สัจจร (ไปพร้อม) สันฐาน (ภาพต่อพร้อม) สันโดษ (ความยินดีพร้อม) สัมฤทธิ์ (ความสำเร็จพร้อม) สัมภาษณ์ (พูดพร้อม) สัมผัส (การถูกต้องพร้อม) สมบูรณ์ (เต็มพร้อม) สมภพ (เกิดพร้อม)

๓. ส แปลว่า ร่วมพร้อมด้วย เช่น สกรรมกริยา (กริยาที่ต้องมีกรรมร่วม) สพรหมจารี (ผู้ประพฤติพร้อมด้วยพรหมจรรย์)

๔. ทุ แปลว่า ชั่ว ร้าย ยาก เช่น ทุคติ (ทางชั่ว) ทุภาษิต (ภาษิตที่กล่าวชั่ว) ทุจริต (ประพฤติชั่ว) ทุศีล (ศีลชั่ว) ทุรฉัตร (ทางลำบาก) บางครั้งจะใช้ ทุร ทร เช่น ทุรชน ทรชน (คนชั่ว) ทรพิช (พิชร้าย)

๕. อว, โอ แปลว่า ลง ต่ำ เช่น อวตาร (ลงมาเกิด) อวชาตบุตร (บุตรที่เลวกว่าตระกูล) อวสาน (สิ้นสุดลง) โอวาท (พูดลง คำกล่าวสอน) โอภาส (สว่างลง แสงสว่าง ส่องแสง)

๖. อป แปลว่า ไม่มี ไทยมักใช้ อป เช่น อปมงคล (ไม่มีมงคล) อปลักษณะ (ลักษณะชั่ว) อปภาคย์ (ปราศจากโชค) อปยศ (ปราศจากยศ)

๗. อุป แปลว่า เข้า ใกล้ รอง เช่น อุปนัย (บรรลู่ถึง) อุปกรณ์ (เข้า ไปช่วยเหลือ) อุปนายก (รองนายก) อุปถัมภ์ (เข้าไปค้ำจุน) อุปกิเลส (เข้าไปเคล้าหมอง) อุปสัมปทา (การเข้าถึงพร้อม) อุปภูฐาน (เข้าไปตั้งไกล)

๘. อติ แปลว่า ยิ่ง กล่า ล่วง พิเศษ เช่น อติเทพ (เทวดายิ่งใหญ่) อติศัย (ประเสริฐ)

๙. อธิ แปลว่า ยิ่งใหญ่ เช่น อธิการ (การกระทำยิ่ง) อธิบดี (ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง) ไทยใช้ อธิบดี อธิราช (ราชาผู้ยิ่งใหญ่)

๑๐. อนุ แปลว่า น้อย ภายหลัง ตาม เนิ่งๆ เช่น อนุญาติ (การ รับรู้ตาม) อนุสรณ์ (เครื่องระลึกตาม) อนุโลม (ยอมตาม) อนุภรรยา (ภรรยาน้อย) อนุชิต (ชนะเนืองๆ) อนุมัติ (เห็นตาม) อนุช (ผู้เกิดตามหลัง) อนุเฉท (ส่วนน้อย) อนุบาล (ตามรักษา) อนุมาน (กำหนดตาม) อนุรักษ์ (ตามรักษา)

๑๑. อภิ แปลว่า ยิ่งใหญ่ วิเศษ เช่น อภิชาติ (เกิดดีแล้ว) อภิญา (ความรู้ยิ่ง) อภิสทธิ (ความสำเร็จยิ่งสิทธิเฉพาะ) อภิเชก (การรดน้ำที่ยิ่งใหญ่) อภินิหาร (การนำไปยิ่ง) อภิบาล (การรักษายิ่ง)

๑๒. อา แปลว่า ทัว เจริญ ยิ่ง เช่น อารักษ์ (คุ้มครองทัว) อาภา (สว่างทัว) อาการ (การกระทำทัว) อาจารย์ (ผู้ฟังมาหา) อาพาธ (เบียดเบียนทัว)

๑๓. อุ แปลว่า ขึ้น นอก เช่น อุโฆษ (กีก้องทัว) อุัจ (ความฟุ้งชานขึ้น) อุ เปลี่ยนเป็นอุต หรืออุท ได้ เช่น อุตสาหะ (ความขยันขึ้น) อุดม อุตตม (สูงสุดยิ่ง) อุทธธณ (การยกขึ้น)

๑๔. ปฏิ หรือ ปติ (อ่านว่า ประติ) แปลว่า เฉพาะ ตอบ ทวน กลับ เช่น ปฏิทิน (เฉพาะวัน) ปฏิสนธิ (สืบต่อ) ปฏิเสธ (ห้ามเฉพาะ) ปฏิโลม (ทวนกลับ) ปฏิยุทธ์ (รบต่อ) “ ปฏิ ” แผลงเป็น “ ปาฏิ ” ได้ เช่น ปาฏิบท (บทเฉพาะ) ปุติ ไทยใช้ ประติ เช่น ประติญาณ (ความรู้เฉพาะ) ประติญาณ (ความรู้เฉพาะ) ประติมุข (เฉพาะหน้า)

๑๕. ปริ แปลว่า รอบ ทัว เช่น ปริมณฑล (วงรอบ) ปรินิพพาน (ดับทัว) ปริวรรต (หมุนรอบ) ปริมาณ (กำหนดทัว) ปรินายก (ผู้นำไปรอบ) ปริยายา (เป็นไปรอบ) ปริโยสาน (ที่สุดโดยรอบ) คำว่า ปริ อ่านว่า ปะ- ริ บางคำไทยใช้เป็น บริ (อ่านว่าบอ- ริ) เช่น บริเวณ (โดยรอบ) บริวาร (แวดล้อมรอบ) บริจาค (สละทัว) บริบูรณ์ (เต็มทัว) “ ปริ ” อาจแผลงเป็น “ ปรี ” ได้ เช่น ปรีชา (ความรู้รอบ) ปรัชญา (ความรู้รอบ)

๑๖. ป, พร แปลว่า ทัว ข้างหน้า เช่น ปกติ ปกติ (กระทำทัว) ปกิณกะ (เกลื่อนกล่นทัว) ปณต ปณต (ไหว้ทัว) ไทยใช้ ประณต ปณาม ปณาม (น้อมไหว้ทัว) ไทยใช้ ประณาม ปทีบ ปทีบ (สว่าง ทัว) ไทยใช้ ประทีบ

ปยุกต์ ปฤษฎักต์ (ประกอบทั่ว) ไทยใช้ ประยุกต์ ประณิต (น้อมไปทั่วไป) ใช้ ประณิต คำว่า ปุร แปลงเป็น ประ เช่นประกาศ (กล่าวทั่ว) ประกาศิต (กล่าวทั่ว)

๑๗. วิ แปลว่า วิเศษ แจ้ง ต่าง กลับความ เช่น วิเทศ (ต่าง ประเทศ) วิลาวัลย์ (งามวิเศษ) วิริติ (กลับความ กับยินดี หมายถึงไม่ยินดี) วิมุข (กลับความกับข้างหน้าหมายถึงข้างหลัง) วิจิตร (งามวิเศษ) วิกาล (ผิดเวลา) วิชัย (ชนะวิเศษ) วิปัสสนา (ความเห็นแจ้ง)

๑๘. นิ แปลว่า เข้า ลง ออก เช่น นิमित (สร้างลง) นิพนธ์ (ผูกเข้า) นิพนธ์ (เนื่องออก) นิยม (กำหนดลง) นิเทศ (คำแสดงออก)

คำอุปสรรคที่นำมาใช้ในภาษาไทย จะนำมาใช้ตามรูปคำบาลี และสันสกฤตก็มี บางคำก็เปลี่ยน ให้เข้ากับคำ ไทย และเมื่ออยู่ในคำไทยความหมายอาจเปลี่ยนไปได้ เช่น บริษัท แปลว่า นักรบ เมื่อเป็นคำไทยหมายถึง นิติ บุคคลที่ตั้งขึ้นเพื่อนเข้าหูกัน หรือคนทั้งหลายมาประชุมกัน เป็นต้น

กริยาอาชยาด (VERB)

อาชยาด หมายถึง ศัพท์ที่กล่าวกริยาคือความทำ, เช่นยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ในอาชยาดนั้นท่านประกอบ วิภัตติ กาล บท วจนะ บุรุษ ชาติ วาจก ปัจจัย เพื่อเป็นเครื่องหมาย เนื้อความให้ชัดเจน ในอาชยาดมีเครื่องปรุงที่สำคัญมี ๓ ประการคือ

๑. ชาติ คือรากของศัพท์ ประกอบเป็นกริยาต่างๆ มี ๘ หมวด

๒. ปัจจัย คือศัพท์ที่ประกอบท้ายธาตุ ในธาตุแต่ละหมวดมีปัจจัยประจำหมวด

๓. วิภัตติ คือแจกหรือจำแนกธาตุต่างๆประกอบที่ท้ายปัจจัย เมื่อลงแล้วจะบ่งถึง กาล,บท,วจนะ บุรุษ จัดเป็น ๘ หมวด ในหมวดหนึ่ง ๆ มี ๑๒ วิภัตติ

กาล (Tenses) หมายถึง ระยะเวลาที่กริยาแสดงออกในขณะนั้น มีเครื่องหมายบอกเวลาที่เกิดขึ้น ว่าเป็นปัจจุบัน,อดีตและอนาคต ในภาษาบาลีมี ๓ กาลคือ

๑. ปัจจุบันกาล (Present Tense)แปลว่า อยู่,ย่อม,จะ

๒. อดีตกาล (Past Tense)แปลว่า แล้ว ถ้ามี อ อาคมอยู่หน้าแปลว่า ได้แล้ว

๓.อนาคตกาล (Future Tense)แปลว่า จัก ถ้ามี อ อาคมอยู่หน้าแปลว่า จักได้แล้ว

บท เป็นเหตุให้รู้บทที่เป็นเจ้าของกริยาแบ่งเป็นปรสสบท บทเพื่อผู้อื่นและอัตตโนบท บทเพื่อตน

วจนะ หมายถึงคำพูดมี ๒ อย่างคือ เอกวจนะ สิ่งเดียว ,พหูวจนะ ตั้งแต่ ๒ สิ่งขึ้นไป

บุรุษ หมายถึงบุคคล สัตว์ สิ่งของ แบ่งเป็น ๓ คือ

๑. ประถมบุรุษหรือ ปฐมบุรุษ ได้แก่กริยาอาการที่เราพูดถึง ใช้แทนคนและสิ่งของที่พูดถึง ได้แก่ ศัพท์ทั้งหลายยกเว้น ตุมห และ อมห ศัพท์

๒. มัธยมบุรุษ ได้แก่กริยาอาการของคนที่เราพูดด้วย ใช้แทนคนที่เราพูดด้วย ได้แก่ ตุมห ท่าน

๓. อุตตมบุรุษ ได้แก่ ใช้แทนตัวผู้พูดเอง ได้แก่กริยาอาการของผู้พูดเองได้แก่ อมห ข้าพเจ้า หมวด

วิภัตติของอาชยาด

มี ๘ หมวด คือ วัตตมานา,ปัญญา,สัตตมิ,ปโรกษา, หียตตนิ,อัชชตตนิ,ภวิสสันติและกาลาติปัตติ

๑.วัตตมานาวิภัตติ แปลว่า”อยู่,ย่อม,จะ”

ปรสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ป.	ติ.	อนติ.	เต.	อนเต.	

ม.	ลี.	ณ.	เส.	ว.
อุ.	มิ.	ม.	เอ.	ม.

ตัวอย่าง ลก ชาติ (ได้) เมื่อลงในหมวดวิัตตมานา

ปรสสพท์			อตตโนปท์		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ป. (ชโน)	ลกติ.	(ชนา) ลกนติ.	ลกเต.	ลกนเต.	
ม. (ตุว)	ลกสิ.	(ตุเม) ลกถ.	ลกเส.	ลกวม.	
อุ. (อห)	ลกามิ.	(มย) ลกาม.	ลก.	ลกวม.	

๒. หมวดปัญจมี แปลว่า “จง, จงเถิด, ขอจง”

ปรสสพท์				อตตโนปท์	
บุรุษ.	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ป.	ตุ.	อนตุ.	ต.	อนต.	
ม.	หิ.	ถ.	สส.	วโท.	
อุ.	มิ.	ม.	เอ.	อามเส.	

๓. หมวดสัตตมี ไม่แน่ว่าเป็นกาลไหน เรียกว่าอนุดตกาล แปลว่า “ควร, พึง” อยู่ระหว่างปัจจุบันและอดีต

ปรสสพท์			อตตโนปท์	
บุรุษ.	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป.	เอยย	เอยยุ.	เอถ	เอริ.
ม.	เอยยาสี	เอยยาด	เอโถ	เอยยวโท.
อุ.	เอยยามิ	เอยยาม	เอยย	เอยยาม.

ตัวอย่าง ลก ชาติ (ได้) เมื่อลงในหมวดสัตตมี

ปรสสพท์			อตตโนปท์		
บุรุษ.	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ป. (ชโน)	ลกยย	(ชนา) ลกยยุ.	ลกถ	ลกริ	
ม. (ตุว)	ลกยยาสี	(ตุเม) ลกยยาด	ลกถโถ	ลกยยวโท.	
อุ. (อห)	ลกยยามิ	(มย) ลกยยาม	ลกยย	ลกยยาม.	

๒. กริยาอดีตกาล (Past) ประกอบด้วยกริยาสามหมวดคือ

๑. หมวดปโรกษา (Perfect) สำหรับบอกอดีตกาลล่วงแล้ว หากกำหนดมิได้ มักใช้เล่าเรื่องอดีต แปลว่าแล้ว

ปรสสพท์			อตตโนปท์	
	เอก	พหู	เอก	พหู
ป.	อ.	อุ.	ตถ.	เร.
ม.	เอ.	ตถ.	ตโถ.	วโท.
อุ.	อ.	ม.	อ.	ม.

วิภัติกรรมวิเศษนี้ มีที่ใช้น้อยมาก มีใช้อยู่บ้างเพียงประสพท ปฐม เอก และพหู เท่านั้นคือ พหู ธาตุในความกล่าว เช่น พหู+ อ+อ = อาห, พหู+ อ+อุ = อาหุ,อาหิสฺ (แปลง อุ เป็น อิสฺ (แปลงพหู ธาตุ เป็น อาห) เช่น

เตน อาห ภควา. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว

เตน อาหุ โปราณา. ด้วยเหตุนี้ อาจารย์มีในปางก่อน ท. กล่าวแล้ว

๒. หมวดหิยัตตนิ (Imperfect) บอกอดีตกาลล่วงแล้ววานนี้ แปลว่า แล้ว เมื่อลง อ อากมหน้าธาตุ แปลว่า ได้แล้ว

	ประสพท		อิตฺตโนบท	
	เอก	พหู	เอก	พหู
ป.	อา.	อุ.	ตถ.	ตถุ.
ม.	โ.	ตถ.	เส.	วหฺ.
อุ.	อ.	มท.	อิ.	มทเส.

ตัวอย่างการแจก ปจ ธาตุ (หุง, ตัม)

ป.	อปจา, อปจ.	อปจฺ.
ม.	อปโจ.	อปจตถ.
อุ.	อปจํ.	อปจมห.

มยฺ ชนानํ สุทฺ อปจมห เรา ท. หุงข้าวเพื่อคน ท.

ชโณ โว มา อฺปจจคา. ขณะอย่าได้เข้าไปล่วงแล้ว ซึ่งท่านท. อฺปจจคา (อฺป+อติ+อ+คฺม+อ+อา.)

เอวํ อวจํ (ข้า) ได้กล่าวแล้ว อย่างนี้.

๓. หมวดอัชัตตนิ (perfect) สำหรับบอกอดีตกาลล่วงแล้วตั้งแต่นั้นนี้ แปลว่า แล้ว ถ้างลง อ อากมหน้าธาตุ แปลว่า “ได้.....แล้ว”

	ประสพท		อิตฺตโนบท	
	เอก	พหู	เอก	พหู
ป.	อิ	อุ.	อา.	อุ.
ม.	โ.	ตถ.	เส.	วหฺ.
อุ.	อิ	มทา.	อิ.	มเท.

ตัวอย่างการแจก คม ธาตุ (ไป) (ไม่ลง อ อากมต้นธาตุ และไม่แปลง คม ธาตุเป็น คจจ

	เอก	พหู
ป.	คฺม + อ + อิ = คมิ	คฺม + อ + อุ = คมุ
ม.	คฺม + อ + โ = คโม	คฺม + อ + อิ+ตถ = คมิตถ
อุ.	คฺม + อ + อิ = คมิ	คฺม + อ + อิ+ มทา = คมิมหา

เช่น เถโร คามํ ปิณฺทาย คมิ. พระเถระ ไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อบิณฑชะ.

เอวรूपํ กมฺมํ อกาสิ. (ข้า) ได้ทำแล้วซึ่งกรรม มีอย่างนี้เป็นรูป.

๓. กิริยานาคตกาล (Future) มีสองหมวดคือ

๑. หมวดภวิสสนติ (Future) สำหรับบอกอนาคตของปัจจุบัน แปลว่า “จัก”

	ปรัสนสบท		อัตตโนบท	
	เอก	พหู	เอก	พหู
ป.	สสติ.	สสนติ.	สสเต.	สสนเต.
ม.	สสสิ.	สสถ.	สสเส.	สสวเห.
อุ.	สสามิ.	สสาม.	สสํ.	สสามเห.

ตัวอย่างการแจก ปจ ธาตุ ในความหุง ในความต้ม

ป.	ปจิสสติ.	ปจิสสนติ.
ม.	ปจิสสสิ.	ปจิสสถ.
อุ.	ปจิสสามิ. ปจิสสํ.	ปจิสสาม.

เช่น ปู่ว ปจิสสามิ. ข้า ท. จักต้ม ซึ่งขนม

๒.หมวดกาลาติปตติ สำหรับบอกอนาคตของอดีต แปลว่า “จัก.....แล้ว” ถ้างอ อ อาคม หน้าธาตุ แปลว่า “จักได้..... แล้ว”

	ปรัสนสบท		อัตตโนบท	
	เอก	พหู	เอก	พหู
ป.	สสา.	สสํสุ.	สสถ.	สสิสุ.
ม.	สเส.	สสถ.	สสเส.	สสเห.
อุ.	สสํ.	สสามหา.	สสํ.	สสามหเส.

ตัวอย่างการแจก คม ธาตุ (ไป) แปลงคม ธาตุเป็น คจฉ

	เอก	พหู
ป.	คม + อ + อิ + สสา = คจฉิสสา, คจฉิสส	คม + อ + อุ + สสํสุ = คจฉิสสํสุ
ม.	คม + อ + อิ + สเส = คจฉิสเส	คม + อ + อิ + สสถ = คจฉิสสถ
อุ.	คม + อ + อิ + สสํ = คจฉิสสํ	คม + อ + อิ + สสามหา = คจฉิสสามหา

เช่น โส เจ ยานํ ลภิสสา อคจฉิสสา ถ้าวา เขา จักได้แล้ว ซึ่งยานไซรั (เขา) จักได้ไปแล้ว

ธาตุ

ธาตุคือรากของศัพท์ ประกอบเป็นกิริยาต่างๆ มี ๘ หมวด ตามพวกที่ประกอบด้วยปัจจัยเป็นอันเดียวกัน แสดงแต่พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑. หมวด ภู ธาตุ

ภู เป็นไปในความ มี, ในความ เป็น (ภู + อ = ภว + ติ) สำเร็จรูปเป็น ภวติ ย่อมมี, ย่อมเป็น.
 หุ เป็นไปในความ มี, ในความ เป็น (หุ + อ = โห + ติ) สำเร็จรูปเป็น โหติ ย่อมมี, ย่อมเป็น.

สี เป็นไปในความ นอน (สี + อ = สย + ติ) สำเร็จรูปเป็นเสติ, สยติ ย่อมนอน.

มรฺ เป็นไปในความ ตาย, (มรฺ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น มรติย่อมตาย.

ปจฺ เป็นไปในความ หุง, ในความ ต้ม (ปจฺ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ปจติ ย่อมหุง, ย่อมต้ม.

อิกฺข เป็นไปในความ เห็น, (อิกฺข + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น อิกฺขติย่อมเห็น.

ลภฺ เป็นไปในความ ได้ (ลภฺ + อ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ลภติย่อมได้.

คม เป็นไปในความ ไป (คม + อ = คจฉ + ติ) สำเร็จรูปเป็นคจฉติ ย่อมไป.

๒. หมวด รุช ชาติ

รุช เป็นไปในความ กั้น, ในความ ปิด (รุช + อ - เอ + ตี) สำเร็จรูปเป็น รุชติ, รุชติ
 ย่อมปิด. มุจ เป็นไปในความ ปล่อย (มุจ + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น มุจติ ย่อมปล่อย.
 ฤษ เป็นไปในความ กิน (ฤษ + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ฤษติ ย่อมกิน.
 ฤษ เป็นไปในความ ต่อย (ฤษ + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ฤษติ ย่อมต่อย.
 ลิป เป็นไปในความ ฉาบ (ลิป + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ลิปติ ย่อมฉาบ.

๓. หมวด ทิว ชาติ

* ทิว เป็นไปในความ เล่น (ทิว + ย = พพ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ทิวติ ย่อมเล่น.
 สิว เป็นไปในความ เย็บ (สิว + ย = พพ + ตี) สำเร็จรูปเป็น สิวติ ย่อมเย็บ.
 พุช เป็นไปในความ ตรัสรู้ (พุช + ย = ชม + ตี) สำเร็จรูปเป็น พุชติ ย่อมตรัสรู้.
 * ชี เป็นไปในความ ลื่น (ชี + ย + ตี) สำเร็จรูปเป็น ชีติ ย่อมลื่น.
 * มุห เป็นไปในความ หลง (มุห + ย = ยห + ตี) สำเร็จรูปเป็น มุหติ ย่อมหลง.
 มุส เป็นไปในความ ลืม (มุส + ย = สส + ตี) สำเร็จรูปเป็น มุสติ ย่อมลืม.
 รช เป็นไปในความ ย้อม (รช + ย = ชช + ตี) สำเร็จรูปเป็น รชติ ย่อมย้อม.

หมายเหตุ: เครื่องหมาย (*) เป็นอกัมมชาติ เพราะไม่ต้องเรียกหากรรม

๑. ถ้างลง ย ปัจจัยในหมวด ทิว ชาติ เป็นอกัมมชาติ เป็นไปในความ หลุด, พันสำเร็จรูปเป็น มุจติ ย่อมหลุด.

ถ้างลง ย ปัจจัยในหมวด ทิว ชาติ เป็นอกัมมชาติ เป็นไปในความ แตก, สำเร็จรูปเป็น ฤษติ ย่อมแตก. ๓. สักกต เป็นไปในความ สว่าง.

๔. หมวด สุ ชาติ

สุ เป็นไปในความ ฟัง (สุ + ณ + ตี) สำเร็จรูปเป็น สุติ ย่อมฟัง.
 วุ เป็นไปในความ ร้อย (วุ + ณ + ตี) สำเร็จรูปเป็น วุติ ย่อมร้อย.
 สิ เป็นไปในความ ผูก (สิ + ณ = โณ + ตี) สำเร็จรูปเป็น สิติ ย่อมผูก.

๕. หมวด กี ชาติ

กี เป็นไปในความ ชื้อ (กี + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น กีติ ย่อมซื้อ.
 ชี เป็นไปในความ ชำระ (ชี + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น ชีติ ย่อมชำระ.
 ฐ เป็นไปในความ กำจัด (ฐ + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น ฐติ ย่อมกำจัด.
 จี เป็นไปในความ ก่อ, ในความ สัม (จี + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น จีติ ย่อมก่อ, ย่อมสัม

สม.

ลู เป็นไปในความ เกี้ยว, ในความ ตัด (ลู + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น ลูติ ย่อมเกี้ยว, ย่อมตัด.

ญา เป็นไปในความ รู้ (ญา = ชา + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น ญาติ ย่อมรู้.

มุ เป็นไปในความ ฝัด, ในความ โปรย (มุ + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น มุติ ย่อมฝัด, ย่อมโปรย.

๖. หมวด คหฺ ชาติ

คหฺ เป็นไปในความ ถือเอา (คหฺ + ณา + ติ) สำเร็จรูปเป็น คณหาติ ย่อมถือเอา.

๗. หมวด ตนฺ ชาติ

ตนฺ เป็นไปในความ แผ่ไป (ตนฺ + โอ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ตโนติ ย่อมแผ่ไป.

กรฺ เป็นไปในความ ทำ (กรฺ + โอ + ติ) สำเร็จรูปเป็น กโรติ ย่อมทำ.

* สกฺกฺ เป็นไปในความ อาจ (สกฺกฺ + โอ + ติ) สำเร็จรูปเป็น สกโกติ ย่อมอาจ.

* ชาครฺ เป็นไปในความ ตื่น (ชาครฺ + โอ + ติ) สำเร็จรูปเป็น ชาโครติ ย่อมตื่น.

๘. หมวด จฺรฺ ชาติ

จฺรฺ เป็นไปในความ ลัก (จฺรฺ + ฌ - ฌย + ติ) สำเร็จรูปเป็น โจเรติ, โจรยติ ย่อมลัก.

ตฺกฺกฺ เป็นไปในความ ตริก (ตฺกฺกฺ + ฌ - ฌย + ติ) สำเร็จรูปเป็น ตกเกติ, ตกฺกยติ ย่อมตริก.

ลกฺขฺ เป็นไปในความ กำหนด (ลกฺขฺ + ฌ - ฌย + ติ) สำเร็จรูปเป็น ลกฺขติ, ลกฺขยติ ย่อมกำหนด.

* มนฺตฺ เป็นไปในความปรักษา (มนฺตฺ + ฌ - ฌย + ติ) สำเร็จรูปเป็น มนฺเตติ, มนฺตยติ ย่อมปรักษา.

จฺนฺตฺ เป็นไปในความ คิด (จฺนฺตฺ + ฌ - ฌย + ติ) สำเร็จรูปเป็น จฺนฺเตติ, จฺนฺตยติ ย่อมคิด.

หมายเหตุ: เครื่องหมาย (*) เป็นอักษรมชาติ เพราะไม่ต้องเรียกหากรรม

อสฺ ชาติ

อสฺ ชาติ ซึ่งเป็นไปในความ มี, ความ เป็น, อยู่หน้าแปลงวิภตติทั้งหลายแล้ว ลบพยัญชนะต้นธาตุบ้าง ที่สุดธาตุบ้างดังต่อไปนี้

ติ เป็น ตฺติ. ลบที่สุดธาตุ สำเร็จรูปเป็น อตฺติ.

อนฺติ คงรูป ลบต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น สนฺติ.

สิ คงรูป ลบที่สุดธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสิ.

ถ เป็น ตฺถ ลบที่สุดธาตุ สำเร็จรูปเป็น อตฺถ.

มิ เป็น มฺมิ ลบที่สุดธาตุ สำเร็จรูปเป็น อมฺมิ.

ม เป็น มฺม ลบที่สุดธาตุ สำเร็จรูปเป็น อมฺม.

ตฺตุ เป็น ตฺตฺตุ ลบที่สุดธาตุ สำเร็จรูปเป็น อตฺตฺตุ.

เอยฺย เป็น อฺยฺยา ลบต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น สฺยฺยา.

เอยฺย กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺส.

เอยฺย กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺส.

เอยฺย เป็น อฺยฺย ลบต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น สฺยฺย.

เอยฺยฺยฺย กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺส.

เอยฺยฺยฺย กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺส.

เอยยามิ กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสส.
 เอยยาม กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสสาม.
 อิ คงรูป ที่ขณะต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสิ.
 อุ คงรูป ที่ขณะต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสุ.
 ตถ คงรูป ที่ขณะต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสิตถ.
 อี คงรูป ที่ขณะต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสี.
 มหา คงรูป ที่ขณะต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสิมหา.

สรุปท้ายบท

อาขยาดนั้นมาถึง ๘ หมวด เป็นการยากสำหรับผู้เริ่มศึกษา เพราะการจะจดจำวิภัตติอาขยาดทั้ง ๘ หมวดนั้นมิใช่เรื่องง่ายนัก อีกอย่างหนึ่งการนำธาตุมาลงให้ถูกต้องตามวิภัตติอาขยาดก็จะเป็นการฝึกในเบื้องต้น เมื่อนำคำนามนามมาประกอบกับอาขยาดด้วยประโยคง่ายๆ ก็จะทำให้เข้าใจได้มากยิ่งขึ้น ในบทนี้ให้ประกอบธาตุให้ชำนาญและฝึกแปลในปฐมบุรุษเท่านั้น ส่วนมัธยมบุรุษและอุตตมบุรุษ จะนำเสนอในบทต่อไป

คำถามทบทวน

๑. จงแจกธาตุตามวิภัตติในหมวดกิริยาที่กำหนดให้

๑. จงนำธาตุต่อไปนี้คือ มร ตาย, พุช รู้, หู มี เป็น ไปลงวิภัตติในหมวดวัตตมานา
๒. จงนำธาตุต่อไปนี้คือ คม ไป, มุจ ปล่อย , ทิว เล่น ไปลงวิภัตติในหมวดหมวดปัญจมี
๓. จงนำธาตุต่อไปนี้คือ สี นอน, ภิฑ ปล่อย, สิว เย็บ ไปลงวิภัตติในหมวดสัตตมี
๔. จงแจก ตน ธาตุ แผ่ไป ด้วยวิภัตติหมวดหิยัตตนิ
๕. จงแจก ลู ธาตุ(เกี่ยว) ด้วยวิภัตติภวิสสันติ
๖. จงแจก ลกข ธาตุ(กำหนด) ด้วยวิภัตติอัชชัตตนิ
๗. จงแจก สุ ธาตุ(ฟัง) ด้วยวิภัตติกาลาติปัตติ

๒. จงแปลเป็นไทย

๑. อาจริโย เลขนผลเก ลขติ	๑๖. อยโยโก คพเภา ภาณชปสิพกานิ กีนาสี
๒. วานรา ผลานิ ขาพนติ	๑๗. ฌมโม โลกสส สุขิ เทติ
๓. ตวิ กุสลิ กโรตตุ	๑๘. ชปาโย ทริกาย หตเถ โหนติ
๔. ตุมเห คนชธิมริ คจฉนติ	๑๙. อิกขณิกา ธาราย อุทกั ทิพพติ
๕. มกขลิโก อาหาเร อาสิ	๒๐. สหายโก พาเลหิ นตถิ
๖. อุปาสกา รเถน ราชาวาสิ อากฉนติ	๒๑. รุกขา วนสมิ โหนติ
๗. อีสภา กสิกันนั โหติ	๒๒. นาครา หตเถหิ อุกกั รุณเชนติ
๘. นโร พุทฐปฏิมัม วเพยย	๒๓. เวทคุ ปณณาย ปจจามิตตัม ชยติ
๙. โฆณินโน กุสลิ สหายิ ลภิสสุ	๒๔. เณณิมิกา อรณเเว วสิสสนติ
๑๐. กณญา รติยา ภตตัม ภุณชนติ	๒๕. ภิกขุ มหามกุฏราชวิทยาลัยเย สิกขนติ
๑๑. มนุสสา อิกขณิกาย ปณญาโย อิกขนตุ	๒๖. ปณญาโย ญาณสมมา ลภนติ

๑. มนุษย์ ท . ย่อมนอน บนเมรุเผาศพ
๒. นางอัปสร ท. คูอยู่ ซึ่ง ดาว ท. กับหญิงแม่มด ท.
๓. เรา ท. เล่นอยู่ กับนางสาวน้อย ท.
๔. เรา ท. ฟิงหุง ซึ่งภัทร เพื่อภิกษุ ท.
๕. ทูต ท. จงเย็บ ซึ่งธง ท. เพื่อกษัตริย์
๖. ท่าน ท. ย่อมนำไป ซึ่งถุง (ยาม) ด้วยแขน
๗. เด็กหญิง ท. ควรเล่น บนในศาลา
๘. มนุษย์ ท. ย่อมทำ ซึ่งกรรม ด้วยเจตนา
๙. ธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม
๑๐. ท่าน จงเห็น ซึ่งมหรสพในวัด ของเราทั้งหลาย

กิตก์

๑. ปัจจัยหมู่หนึ่ง ประกอบกับธาตุสำเร็จแล้ว เรียกว่า กิตก์
๒. กิตก์ แบ่งเป็น ๒ คือ ๑. กิตก์ที่เป็นนามนามกัฏฐิ เป็นคุณนามกัฏฐิ เรียกว่า นามกิตก์
๒. กิตก์ที่เป็นกิริยาใช้ในพากย์ (ประโยค) เหมือนกิริยาอาชยาต
เรียกว่า กิริยากิตก์
๓. สาธนะ คือ ศัพท์ที่สำเร็จรูปมาจากวิเคราะห์ มี ๗ คือ
  ๑. กัตตุสาธนะ ศัพท์ที่สำเร็จมาแต่รูปวิเคราะห์ ใช้เป็นชื่อของผู้ทำ
  ๒. กัมมสาธนะ ศัพท์ที่สำเร็จมาแต่รูปวิเคราะห์ ใช้เป็นชื่อของสิ่งที่ถูกกระทำ
  ๓. ภาวสาธนะ ศัพท์ที่สำเร็จมาแต่รูปวิเคราะห์ ใช้เป็นชื่อของกิริยาอาการ
  ๔. กรณสาธนะ ศัพท์ที่สำเร็จมาแต่รูปวิเคราะห์ ใช้เป็นชื่อของเหตุทำ หรือเป็นเครื่องมือทำ
  ๕. สัมปทานสาธนะ ศัพท์ที่สำเร็จมาแต่รูปวิเคราะห์ ใช้เป็นชื่อของผู้รับมอบ
  ๖. อปาทานสาธนะ ศัพท์ที่สำเร็จมาแต่รูปวิเคราะห์ ใช้เป็นชื่อของสิ่งหรือสถานที่
ที่เป็นแดนให้สิ่งอื่นหรือผู้อื่นออกไป
  ๗. อธิกรณสาธนะ ศัพท์ที่สำเร็จมาแต่รูปวิเคราะห์ ใช้เป็นชื่อของสิ่งหรือสถานที่
ที่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นเข้าไปแสดงกิริยาอาการ
๔. รูปวิเคราะห์มี ๓ คือ กิริยาศัพท์แห่งรูปวิเคราะห์แห่งสาธนะใดเป็น กตตุวจาก และเหตุกตตุวจาก สาธ
นะนั้น เรียกว่า
กตตุรูป๑ ถ้าเป็น กมมวจาก และเหตุกมมวจาก เรียกว่า กมมรูป๑ ถ้าเป็นภาววจาก เรียกว่า ภาวรูป๑
๕. ปัจจัยนามกิตก์ มี ๑๔ คือ แบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ
  ๑. กิตปัจจัย เป็นเครื่องหมาย กัตตุสาธนะ อย่างเดียว มี ๕ ตัว คือ กวิ-ณิ-ณฺว-ตุ-รุ
  ๒. กิจปัจจัย เป็นเครื่องหมาย กัมมสาธนะ และภาวสาธนะมี ๒ ตัว คือ ข-ณฺย
  ๓. กิตกัจปัจจัย เป็นเครื่องหมายสาธนะทั้ง ๗ มี ๗ ตัว คือ อ-อิ-ณ-เตว-ติ-ตุ-ยุ
๖. ปัจจัยในนามกิตก์ทั้งหมดที่ใช้เป็นกิริยากุมพากย์ได้มี ๑ ตัว คือ ญฺย อุ. เต จ ภิกฺขุ คารยหา. แปลว่า อนึ่ง
ภิกษุทั้งหลาย
เหล่านั้น อันท่านพึงติเตียน.

๗. ปัจจัยที่ใช้ลงในอรรถแห่งศีลสาธนะมี ๔ ตัว คือ ณี ตุ รุ ย
 ณี วิ. ธมมํ วทติ สีเสนาติ ธมมวาที.
 ตุ วิ. กโรติ สีเสนาติ กตตา.
 รุ วิ. คจฉติ สีเสนาติ ปารคฺ.
 ย วิ. กุชฉติ สีเสนาติ โกธโน.
๘. ปัจจัยที่ใช้ลงในอรรถแห่งการหักฉฐ์ลงเป็นกรรม (คือเป็นทุติยาวิภัตติ) มี ๓ ตัว คือ ณฺว-ตุ-ย
 ณฺว วิ. เทตีติ ทายโก.
 ตุ วิ. กโรติ สีเสนาติ กตตา.
 รุ วิ. คจฉติ สีเสนาติ ปารคฺ.
 ย วิ. กุชฉติ สีเสนาติ โกธโน.
๙. กิริยาภิรตํ ประกอบด้วย วิภัตติ-กาล-วจนะ-ธาตุ-วาก-ปัจจัย เหมือนอาขยาต แปรแต่ไม่มี บท และ บุรุษ เท่านั้น.
๑๐. วิภัตติ กิริยาภิรตํนี้ไม่มีวิภัตติเป็นของตัว ต้องใช้วิภัตตินาม คือ ถ้านามเป็นวิภัตติและวจนะอย่างใด ศัพท์กิริยาภิรตํต้องมีวิภัตติและวจนะอย่างนั้น.
๑๑. กาล กิริยาภิรตํนี้ท่นแบ่งกาลที่เป็นประธานได้ ๒ คือ ๑. ปัจจุบันกาล ๒. อดีตกาล
๑๒. ปัจจุบันกาล มี ๒ คือ ๑. ปัจจุบันกาลแท้ แปลว่า อยู่ ๒. ปัจจุบันกาลลือนาคต แปลว่า เมื่อ.
๑๓. อดีตกาล มี ๒ คือ ๑. ล่วงแล้ว แปลว่า แล้ว ๒. ล่วงเสร็จแล้ว แปลว่า ครั้นแล้ว.
๑๔. ธาตุ สำหรับกิริยาภิรตํนี้เหมือนกับธาตุอาขยาตทุกประการ (เอาธาตุ ๘ หมวดในอาขยาตเป็นหลัก)
๑๕. วาก วากนนี้ก็อย่างเดียวกันกับอาขยาต ต่างกันแต่รูปกิริยาเท่านั้น เช่น
๑. กตฺวาก อฺ. สูโท โอทนํ ปจนโต พอครวํ หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก.
  ๒. กมฺมวาก อฺ. สูเทน โอทโน ปจิตฺพโ พังสุก อันพอครวํ พังหุง.
  ๓. ภาววาก อฺ. เตน ภาวิตฺพํ อันเขา พังเป็น.
  ๔. เหตุกตฺวาก อฺ. สามิโก สูทํ โอทนํ ปาเจนโต นาย ยังพอครวํ ให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก.
  ๕. เหตุกมฺมวาก อฺ. สามิเกน สูทํ โอทโน ปาเจตฺพโ พังสุก อันนาย ยังพอครวํ พังให้หุง.
๑๗. ปัจจัยกิริยาภิรตํ มี ๑๐ ตัวจัดไว้ ๓ พวกเหมือนนามกิตกํ คือ
๑. กิตปัจจัย มี ๓ ตัว คือ อนต-ตวนตฺ-ตาวี...เป็นเครื่องหมาย กตฺตวาก และ เหตุกตฺตวาก
  ๒. กิจปัจจัย มี ๒ ตัว คือ อนนีย-ตพฺ...เป็นเครื่องหมาย กมฺมวาก เหตุกมฺมวากและภาววาก
  ๓. กิตกิจปัจจัย มี ๕ ตัว คือ มาน-ต-ตุน-ตวา-ตวาน. เป็นเครื่องหมายทั้ง ๕ วาก
๑๘. ปัจจัยในกิริยาภิรตํใช้ลงในกาลดังนี้ อนต-มาน บอกปัจจุบันกาล แปลว่า อยู่-เมื่อ อฺ. สุนนโต พังอยู่-เมื่อพัง.
- ตวนตฺ-ตาวี-ต-ตุน-ตวา-ตวาน ๖ ตัวนี้บอกอดีตกาล แปลว่า แล้วและครั้นแล้ว. อฺ. สูตวา พังแล้ว หรือ ครั้นพังแล้ว
- เป็นต้น.
- อนนีย-ตพฺ ไม่ได้บอกกาลอะไร บอกความจำเป็น แปลว่า พัง อฺ. คนตพฺ พังไป เป็นต้น.
๑๙. ปัจจัยในกิริยาภิรตํ ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ได้มี ๓ ตัว คือ ต-อนนีย-ตพฺ...
- ๓ ปัจจัย อฺ. พุทฺโ โลเก อฺ. ปนโน พระพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ในโลก.
  - อนนีย ปัจจัย อฺ. กรณียํ (กิจ) อันเขาพึงทำ.

ตพพ ปัจจย อุ. กตตพพ (กมม) (กรรรม) อันเขาพิงทำ.

๒๐. ปัจจยในนามกิตก์มาเป็นกิริยากิตก์ ใช้คุมพากย์ได้มี ๑ ตัว คือ ญย ปัจจย อุ. เต จ ภิกขุ คารยหา. อนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น อันท่านพิงติเตียน.

สมาส

สมาส หมายถึง นามศัพท์ตั้งแต่ ๒ ขึ้นย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน(เทียบกับภาษาไทย เช่น อย่าทำซึ่งบาปย่อเป็น อย่าทำบาป, สัตว์เกิดในน้ำ ย่อเป็น สัตว์น้ำ)

ภาษาไทยเรา คำสมาส เป็นคำที่เกิดจากการรวมคำสองคำซึ่งต่างก็เป็นคำบาลีหรือสันสกฤตเข้าเป็นคำเดียวกัน โดยการนำมาเรียงต่อกัน ไม่ได้มีการตัดแปลงรูปอักษร มีการออกเสียง อะ อิ อุ ระหว่างคำ เช่น ประวัติ+ศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ฆาตกรรม(จากวิพิพีเดีย)

ประโยชน์ของสมาส

๑.เพื่อย่นบทหลายๆบทหรือ ศัพท์บางศัพท์เข้าเป็นบทเดียวกัน ทำให้บทน้อยลง เช่น หตถิ จ หตโถ จ รโถ จ ปตติโก จ ย่อเข้าสมาสได้เป็น หตถิสสุรธปตติโก แปลว่า ช่างม้ารถและคนเดินเท้า เป็นต้น

๒.เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ความไพเราะทางภาษา เช่น มหนโต บุริโส มหาบุริโส แปลว่าบุรุษใหญ่ เป็นต้น

๓.อำนวยความสะดวกในวิธีการทำสนธิได้บ้าง เช่น กโต อุปกาโร เป็น กโตปกาโร แปลว่า ผู้มีอุปการะกันตนกระทำแล้ว เป็นต้น

รูปวิเคราะห์ คืออะไร?

รูปวิเคราะห์ คือ การแยกศัพท์ออกมาแต่ละศัพท์ แล้วประกอบเข้า โดยประกอบด้วย วจนะ วิภัติ ปัจจย ให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

ฉะนั้น วิชาสมาส จึงต้องมีรูปวิเคราะห์เพราะจะได้รู้ว่าศัพท์แต่ละศัพท์มาจากไหน ,ใช้อย่างไร,แปลอย่างไร,พร้อมทั้งรู้ว่าแปลอย่างไร

ถ้าจะเปรียบกับภาษาไทยเรา ก็เช่น ประวัติศาสตร์ ก็มาจาก ศัพท์ที่ว่า ประวัติ +ศาสตร์ รวมกันเป็น ประวัติศาสตร์ เป็นต้น

สมาสว่า โดยชื่อ มี ๖ อย่าง (สมาสมิ ๖ ประเภท) คือ

๑. กัมมธารยสมาส
๒. ทิคุสมาส
๓. ตัปปุริสสมาส

๔. ทวันทวสมาส

๕. อภัยยัภาวสมาส

๖. พหุพพิหีสมาส

๑. กัมมธารยสมาส

กัมมธารยสมาส หมายถึง นามศัพท์ ๒ บท มีวิภัติและวจนะเป็นอย่างเดียวกัน บทหนึ่งเป็นประธาน คือเป็นนามนาม บทหนึ่งเป็นวิเสสนะ คือเป็นคุณนาม หรือเป็นวิเสสนะทั้ง ๖ บท มีบทอื่นเป็นประธาน ย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน มี ๖ คือ

๑. วิเสสนบุพบท

๒. วิเสสนุตตรบท

๓. วิเสสโนภยบท

๔. วิเสสโนปมบท

๕. สัมภวานบุพบท

๖. อวธารณบุพบท

๑) วิเสสนบุพบท มีบทวิเสสนะอยู่หน้า บทประธานอยู่หลัง เช่น
มหนโต ปุริโส มหาปุริโส บุรุษใหญ่

๒) วิเสสนุตตรบท มีบทวิเสสนะอยู่หลัง บทประธานอยู่หน้า เช่น
สตโต วิเสโส สตตวิเสโส สัตว์วิเศษ

๓) วิเสสโนภยบท มีบททั้ง ๒ เป็นวิเสสนะ มีบทอื่นเป็นประธาน เช่น
สีตถจ สมภูถจจ สีตสมภูถฐิ (ฐานิ) (ที่) ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง

๔) วิเสสโนปมบท มีบทวิเสสนะเป็นอุปมา จัดเป็น ๒ ตามที่บทวิเสสนะอยู่หน้าหรืออยู่หลัง

ก. อุปมาอยู่หน้า เรียกว่า อุปมาบุพบท เช่น

สงขมิ อิว ปณทริ สงขปณทริ (ซีริ) (น้ำนม) ขาวเพียงดั่งสังข์

ข. อุปมาอยู่หลัง เรียกว่า อุปมานุตตรบท

เช่น นโร สีโห อิว นรสีโห นระเพียงดั่งสีหะ

๕) สัมภวานบุพบท มีบทหน้าประกอบด้วย อิติ ศัพท์ บทหลังเป็นประธาน เช่น

ขตติโย (อห) อิติ มาโน ขตติยมาโน มานะว่า (เรา) เป็นกษัตริย์

๖) อวธารณบุพบท มีบทหน้าประกอบด้วย เอว ศัพท์ (เพื่อห้ามเสียซึ่งเนื้อความอื่น) บทหลังเป็นประธาน เช่น

พุทโธ เอว รตนํ พุทธรตนํ รัตนะคือพระพุทเจ้า

น บุพบท กัมมธารยสมาส

สมาสนี้มีคำแปลว่า มิใช่..., ไม่ใช่...; เป็น...หามิได้, ไม่เป็น...

เมื่อ น อยู่หน้า พยัญชนะอยู่หลัง ให้แปลง น เป็น อ เช่น
 น พราหมโณ อพราหมโณ (อัย ชโน) (ชนนี้) มิใช่พราหมณ์
 เมื่อ น อยู่หน้า สระอยู่หลัง ให้แปลง น เป็น อน เช่น
 น อสโส อนสโส (อัย สโตโต) (สัตว์นี้) มิใช่ม้า

๒. ทิคุสมาส

ทิคุสมาส หมายถึง กัมมธารยสมาส มีปกติสังขยา(ตัวเลข)นำหน้า มี ๒ คือ

๑. **สมาหารทิคุ** คือ ทิคุที่รวมนามศัพท์มีเนื้อความเป็นพหุวจนะ ทำให้เป็นเอกวจนะ นปุงสกลิงค์ เช่น
 ตโย โลกา ติโลกั โลกา ๓

๒. **อสมาหารทิคุ** คือ ทิคุที่ไม่ได้ทำให้เป็นเอกวจนะ นปุงสกลิงค์ เช่น
 เอโก ปุคฺคโล เอกปุคฺคโล บุคฺคลผู้เดียว

๓. ตัปปริสสมาส

ตัปปริสสมาส หมายถึง ศัพท์นามนามที่ประกอบด้วยทุตยวิภัติ ถึง สัตตมีวิภัติ สมาสเข้ากับบท
 หลัง

ตัปปริสสมาส บทหน้าที่เป็นนามนาม แพลออกสำเนียงอายตนิบาทแห่งวิภัติใด ให้แยกออกมาประกอบวิภัติ
 นั้น

๑) **ทุตยัตตัปปริสสมาส** บทหน้าแปลออกสำเนียงว่า ซึ่ง, สู,ยัง, ลีน เช่น
 สุขุ ปโตโต สุขุปโตโต (ปุริโส) (บุรุษ) ถึงแล้วซึ่งสุข

๒) **ตติยัตตัปปริสสมาส** บทหน้าแปลออกสำเนียงว่า ด้วย,โดย,อัน,ตาม,เพราะ,มี,ด้วยทั้ง เช่น
 อสเสน (ยุดโต) รโถ อสสรโถ รถ (เทียมแล้ว) ด้วยม้า

๓) **จตุตถัตตัปปริสสมาส** บทหน้าแปลออกสำเนียงว่า แก่,เพื่อ,ต่อ เช่น
 กฐินสส ทุสสั กฐินทุสสั ผ้าเพื่อกฐิน

๔) **ปัญจมีตัปปริสสมาส** บทหน้าแปลออกสำเนียงว่า แต่,จาก,กว่า,เหตุ เช่น
 โจรมหา ภยั โจรภยั ภัยแต่โจร

๕) **ฉกฐิตตัปปริสสมาส** บทหน้าแปลออกสำเนียงว่า แห่ง,ของ เช่น
 รณโณ ปุดโต ราชปุดโต บุตรแห่งพระราช

๖) **สัตตมีตัปปริสสมาส** บทหน้าแปลออกสำเนียงว่า .ใน,ใกล้,ที่,ในเพราะ เช่น
 รูปเป สณญา รูปสณญา ความสำคัญในรูป

๔. ทวันทวสมาส

ทวันทวสมาส หมายถึง สมาสที่มีนามนามตั้งแต่ ๒ ศัพท์ขึ้นไป ย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน มี ๒ คือ

๑) **สมาหารทวันทว**

สมาหารทวันทวสมาสนี้ ศัพท์ในรูปวิเคราะห์ เป็นเอกวจนะบ้าง พหุวจนะบ้าง แต่บทสมาสต้องเป็นเอกวจนะ
นปุงสกลิงค์เสมอ

ก. ศัพท์เกี่ยวกับอวัยวะของสัตว์โลก

จกขุ จ โสตถจ จกขุโสต้ ตาด้วย หูด้วย ชื่อ ตาและหู

ข. ศัพท์เกี่ยวกับเครื่องดนตรี

คีตถจ วาหิตถจ คีตวาหิตต้ เพลงขับและเพลงประโคม ฯลฯ เป็นต้น

๒) อสมาหารทวันทว

อสมาหารทวันทวสมาสนี้ ศัพท์ในรูปวิเคราะห์ เป็นเอกวจนะบ้าง พหุวจนะบ้าง แต่บทสมาสต้องเป็นพหุวจนะ
เสมอ

ส่วนลิงค์ของสมาสถือตามศัพท์สุดท้าย

ปถณถจ ปุปถถจ ผลถจ ปถณถปุปถถลลณี ใบไม้และดอกไม้และผลไม้ ท.

เทวา จ มนุสสา จ เทวมนุสสา เทพและมนุษย์ ท.

หมายเหตุ* ทวันทวสมาส ต่างกันกับ วิเสสโนภยบท กัมมธารยะ คือ

วิเสสโนภยบท เป็นบทวิเสสนะทั้งสองบท ส่วน ทวันทวสมาส เป็นบทประธานทั้งสี่

๕. อัพยยิภาวสมาส

อัพยยิภาวสมาส หมายถึง สมาสที่มีอุปสรรคหรือนิบาตอยู่หน้า

อัพยยิภาวสมาสนี้ มีนิบาตหรืออุปสรรคเป็นบทหน้า และเป็นประธาน (แปลก่อน) เพราะมุ่งแสดงเนื้อความของ
อัพยยศัพท์

มีนามนามเป็นบทหลัง เป็น นปุงสกลิงค์ เอกวจนะ (แต่ก็มีปรากฏใช้ในลิงค์อื่นด้วย ทั้งในอรรถกถา และ
พระไตรปิฎก) เฉพาะที่เป็น อการันต์ แจกดังนี้

เอก.

ป. อนโตนครี

ท. อนโตนครี

ต. อนโตนครี, อนโตนครเณ

จ. อนโตนครี

ป. อนโตนครา

ฉ. อนโตนครี, อนโตนครสส

ส. อนโตนครี, อนโตนครสมิ, อนโตนครเ

อัพยยิภาวสมาส มี ๒ คือ

๑. อุปสรรคบุพพกะ มีอุปสรรคเป็นบทหน้า บทหลังเป็นนามนาม เวลาตั้งวิเคราะห์ ให้เอานามนามมา
เรียงไว้หน้า

แล้วลงวิภัตติตามคำแปล ส่วนอุปสรรค มักใช้ศัพท์อื่นแทน โดยให้มีคำแปล เหมือนหรือใกล้เคียงกับอุปสรรคนั้น

อุป: นครสส สมิปิ อุปนคริ ที่ใกล้ แห่งเมือง ชื่อว่า ใกล้เมือง

อนู: วนสส อนู อนุนวํ ที่ใกล้ แห่งป่า ชื่อว่า ใกล้ป่า (อนู=สมิปิ)

๒. นิปาทบุพพะกะ มีนิปาทเป็นบทหน้า เรียงนามนามไว้หลัง เวลาตั้งวิเคราะห์ ให้เอานามนามมาเรียงไว้หน้า แล้วลงวิภัตติตามคำแปล ส่วนนิปาท (หรือศัพท์ที่แทนนิปาท) ให้เรียงไว้หลัง เช่น

พหิ: นครสส พหิ พหินคริ ภายนอก แห่งเมือง ชื่อว่า ภายนอกแห่งเมือง, นอกเมือง

อนโต: นครสส อนโต อนโตนคริ ภายใน แห่งเมือง ชื่อว่า ภายในแห่งเมือง, ในเมือง

๖. พหุพพิหิสมาส

พหุพพิหิสมาส หมายถึง สมาสอย่างหนึ่งมีบทอื่นเป็นประธาน

สมาสอื่นๆ เมื่อแยกย่อยแล้ว เป็นสมาสนามอย่างเดียวกัน เป็นได้ทั้งสมาสนามและสมาสคุณบ้าง แต่พหุพพิหินี้เป็นสมาสคุณอย่างเดียวเท่านั้น

๑. ตุลยาศิกรณพหุพพิหิสมาส

สมาสนี้ ในรูปวิเคราะห์ บทแรกเป็นคุณนาม บทที่สองเป็นนามนาม (หรือกลับกันบ้าง)

เพราะบททั้ง ๒ นี้มีลิงค์ วิภัตติ วจนะ เสมอกัน (ตุลย) จึงเรียกว่า “ตุลยาศิกรณ”

เมื่อสำเร็จเป็นบทสมาสแล้วเป็นสมาสคุณนามอย่างเดียว โดยมีนามนามอื่น (อัญญุบท) มาเป็นประธานของสมาส มี ๖ ชนิด (ตามวิภัตติที่เชื่อมกับอัญญุบท) คือ

๑) พุติยาตุลยาศิกรณพหุพพิหิ

อาคตา สมณายํ, โส อาคตสมโณ (อาราโม)

๒) ตติยาตุลยาศิกรณพหุพพิหิ

กตํ ปุณญํ เยน, โส กตปุณญโณ (ปุริโส) บุญ อ้นบุรุษโต ทำแล้ว บุรุษนั้น ชื่อว่า มีบุญอันทำแล้ว

๓) จตุตถิตุลยาศิกรณพหุพพิหิ

กตํ ทณฺชทกมมํ ยสฺส, โส กตทณฺชทกมโม (สิสฺโส) ทณฺชทกรรม (อันอาจารย์) ทำแล้ว แก่ศิษย์ใด ศิษย์นั้น ชื่อว่า มีทณฺชทกรรมอันอาจารย์ทำแล้ว

๔) ปัญจมีตุลยาศิกรณพหุพพิหิ

วีโต ราโค ยสฺมา, โส วีตราโค (ภิกฺขุ) ราคะ ไปปราศแล้ว จากภิกษุใด ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีราคะไปปราศแล้ว

๕) ฉกฺขิตฺตูลยาศิกรณพหุพพิหิ

ชีณา อาสวา ยสฺส, โส ชีณาสโว (ภิกฺขุ) อาสวะ ท. ของภิกษุใด สิ้นแล้ว ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีอาสวะสิ้นแล้ว

๖) สัตตมีตุลยาศิกรณพหุพพิหิ

สมปนฺนานิ สสฺทานิ ยสฺมี, โส สมปนฺนสฺสโส (ชนบโท) ข้าวกล้า ท. ในชนบทใด ถึงพร้อมแล้ว ชนบทนั้น ชื่อว่า มีข้าวกล้าถึงพร้อมแล้ว

๒. ภินนาธิกรณพหุพพิหิ

ในรูปวิเคราะห์แห่งสมาสนี้ บททั้ง ๒ เป็นนามนาม และมีวิภัตติต่างกัน (ภินน) จึงเรียกสมาสนี้ว่า “ภินนาธิกรณ”

มีประเภทเดียว คือ ฉัฏฐิภินนาธิกรณ เช่น

เอกรตตี วาโส อสสาติ เอกรตติวาโส (ชโน) การอยู่ สิ้นราตรีหนึ่ง ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีการอยู่สิ้นราตรีหนึ่ง

๑) ฉัฏฐิอุปัมาบุพบทพหุพพิ

ในรูปวิเคราะห์แห่งสมาสนี้ บททั้ง ๒ เป็นนามนาม (และมีวิภัตติต่างกัน) บทหน้าลงฉัฏฐีวิภัตติ บทหลังเป็นอุปมา

สุวรรณสส วณโณ อิว วณโณ ยสส, โส สุวณณวณโณ (ภควา)

วรรณะ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าใด เพียงดัง วรรณะ แห่งทอง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า มีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง

๒) น บุปบท พหุพพิ

มีคำแปลว่า “มี...หาไม่ได้” หรือ “ไม่มี...” (ต่างกับ นุปบท กัมมธารยสมาส ที่แปลว่า มิใช่..., ไม่ใช่...; เป็น...หาไม่ได้, ไม่เป็น...)

(นุปบทพหุพพิ ปฏิเสธว่า ไม่มีสิ่งนั้น นุปบทกัมมธารยะปฏิเสธว่า มิใช่สิ่งนั้น หรือ ไม่ได้เป็นสิ่งนั้น) เช่น นตถิ ตสส สโมติ อสโม (ภควา) (พระผู้มีพระภาค) มีผู้เสมอหาไม่ได้, ไม่มีผู้เสมอ

๓) สหบุพบทพหุพพิ

สมาสที่มี สห เป็นบทหน้า เรียกว่า สหบุพบทพหุพพิสมาส มีคำแปลว่า “เป็นไปกับด้วย...”

สห ปุตเตน โย วตตติติ สปุโตโต (บุริโส - ปิตา) บุรุษ ใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยบุตร เหตุนั้น บุรุษนั้น ชื่อว่า เป็นไปกับด้วยบุตร คือ ปิตา

สมาสทอง

หมายถึง สมาสตั้งแต่ ๒ สมาส ขึ้นไป ย่อเป็นบทเดียวกัน เรียกว่า ย่อ คือ การผสมผสานสมาสหลายๆ ชนิดเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยนิยมไว้ว่า สมาสใดแปลก่อนสมาสนั้นเป็นสมาสใหญ่ โไล่เป็นลำดับไปเรื่อยๆจนสิ้นศัพท์ เช่น

ปวตติตปุปวรมมจกโก (ภควา) (พระผู้มีพระภาค) ผู้มีจักรคือธรรมอันบรรอันให้เป็นไปแล้ว

เป็นตติยาตุลยาธิกรณพหุพพิสมาส

มีอวบุพบท กัมมธารยสมาส และวิเสสนบุพบท กัมมธารยสมาส เป็นภายใน

อว. บุพ. - ธมโม เอว จกโก ธมมจกโก จักรคือธรรม

วิ. บุพ. กัม. - ปวโร ธมมจกโก ปวรมมจกโก จักรคือธรรมอันบรร

ตติ. ตูล. - ปวตติตปุปวรมมจกโก เยน, โส ปวตติตปุปวรมมจกโก (ภควา) ผู้มีจักรคือธรรมอันบรร อันให้ เป็นไปแล้ว

คณรมาลาทิหตถา (มนุสสา)

เป็นฉัฏฐิภินนาธิกรณพหุพิหิสมาส

มือสมาหาร ทวันทวสมาส และฉัฏฐิตุลาธิกรณพหุพิหิสมาส เป็นภายใน

อส. ทวัน. - คนโธ จ มาลา จ คณรมาลา ของหอมด้วย ระเบียบด้วย ชื่อว่า ของหอมและระเบียบ ท.

ฉ. ตล. พหุพ. - คณรมาลา อาทโย เยส, ตานิ คณรมาลาทีนิ (วตถุณี)

ของหอมและระเบียบ ท. เป็นต้น ของวตถุ ท. เหล่าใด วตถุ ท. นั้น ชื่อว่า มีของหอมและระเบียบ เป็นต้น

วิ. บุพ. กัม. - คณรมาลาทีนิ วตถุณี คณรมาลาทิวตถุณี วตถุณีของหอมและระเบียบ เป็นต้น ท.

ฉ. ภินน. พหุพ. - คณรมาลาทิวตถุณี หตถุส เยส, เต คณรมาลาทิหตถา (มนุสสา) (ลบ วตถุ)

วตถุณีของหอมและระเบียบ เป็นต้น ท. มี ในมือ ท. ของมนุษย์ ท. เหล่าใด

มนุษย์ ท. เหล่านั้น ชื่อว่า มีวตถุณีของหอมและระเบียบ เป็นต้นในมือ

ตัทธิต

ตัทธิต หมายถึง ศัพท์ที่ลงปัจจัยตัทธิต ทำยนามศัพท์บ้าง อพยยศัพท์บ้าง เพื่อแทน
เนื้อความของศัพท์ต่างๆ ทั้งเป็นการย่อศัพท์ให้สั้นลงด้วย

สหาย (สหาย/เพื่อน) + ตา + ลี = สหายตา (ความเป็นแห่งสหาย/เพื่อน)

นามศัพท์/อพยยศัพท์   ปัจจัยตัทธิต   วิภัตตินาม

เปรียบเทียบสมาส-ตัทธิต

สมาส: สหายสส ภาวโ สหายภาวโ ความเป็นแห่งสหาย

ตัทธิต: สหายสส ภาวโ สหายตา ความเป็นแห่งสหาย (ใช้ ตา ปัจจัย แทน ภาว ศัพท์)

ตัทธิตว่าโดยย่อ มี ๓ อย่าง (จัดเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ ๓ ประเภท) คือ

สามัญญตัทธิต

ภาวตัทธิต

อพยยตัทธิต

๑. สามัญญตัทธิต แบ่งออกเป็น ๑๓ คือ

๑) โคตตัตถิต	มีปัจจัย ๘ ตัว คือ	ณ ฌายน ฌาน ฌายย ฌิ ฌิก ฌว ฌนร
๒) ตรัตยาทิตถิต	มีปัจจัย ๑ ตัว คือ	ฌิก
๓) ราคาทิตถิต	มีปัจจัย ๑ ตัว คือ	ณ
๔) ขาตาทิตถิต	มีปัจจัย ๓ ตัว คือ	อิม อีย กีย
๕) สมุหัตถิต	มีปัจจัย ๓ ตัว คือ	กณ ฌ ตา
๖) ฐานัตถิต	มีปัจจัย ๑ ตัว คือ	อีย
๗) พหุลัตถิต	มีปัจจัย ๑ ตัว คือ	อาลุ
๘) เสฎฐัตถิต	เป็นเครื่องหมายคุณนามชั้น วิเสส อติวิเสส มีปัจจัย ๕ ตัว คือ อิกฺกุ	ตฺร ตม อียิสฺส ก อีย
๙) ตทสสตีถิตถิต	มีปัจจัย ๙ ตัว คือ	วี ส สี อิก อี ร วนตุ มนตุ ฌ
๑๐) ปกตัตถิต	มีปัจจัย ๑ ตัว คือ	มย
๑๑) สังขยาตถิต	มีปัจจัย ๑ ตัว คือ	ก
๑๒) ปุรณัตถิต	มีปัจจัย ๕ ตัว คือ	ตีย ฐ ฌ ม อี
๑๓) วิภาคัตถิต	มีปัจจัย ๒ ตัว คือ	ธา โส
๒. ภาวัตถิต	มีปัจจัย ๖ ตัว คือ	ตต ฌย ตตฺน ตา ฌ กณ
๓. อพยยัตถิต	มีปัจจัย ๒ ตัว คือ	ถา ถิ

ตัวอย่าง

ณ ปัจจัย

ศัพท์เดิม   วิเคราะห์   ศัพท์ตถิต   คำแปล

รูปวิเคราะห์ว่า   วลีคุณุสฺส อปจจฺวาสิกฺกุโฐ เหล่ากอแห่งวลีคุณุสฺส ฯลฯ

๒) ภาวัตถิต มีปัจจัย ๖ ตัว คือ ตต ฌย ตตฺน ตา ฌ กณ ใช้แทน ภาว ความเป็น เฉพาะ ตา ปัจจัยลงแล้วสำเร็จเป็นอิติลึงค์ ปัจจัยที่เหลือเป็นนปุงสกลึงค์

ตต รูปวิเคราะห์ว่า

วิ. จนฺโท   จนฺทสฺส ภาโว   จนฺทตตฺ ความเป็นแห่งพระจันทร์ ฯลฯ

๓) อพยยัตถิตี มีปัจจัย ๒ ตัว คือ ถา ถ ใช้แทน ปการ (ประการ)

ถา ปัจจัย รูปวิเคราะห์ว่า

ย เยน ปกาเรน ยถา โดยประการใด

ภาคหลักการแปลบาลีเป็นไทย

ความหมายของ “ประโยค” ในภาษาบาลี

ประโยค หมายถึง คำพูดที่ได้ความบริบูรณ์ตอนหนึ่งๆ สามารถที่จะทำให้ผู้ฟังเข้าใจ เนื้อความได้ชัดเจนตามที่ต้องการ เช่น คำพูดภาษาไทยว่า ฉันกินข้าว หรือ เข้าเกิดในตอนเช้า เป็นต้น จะเห็นได้ว่าเนื้อความของประโยคคำพูดนั้นมีใจความบริบูรณ์ชัดเจนในตัว สามารถเข้าใจได้ทันที

ในภาษาบาลีก็มีลักษณะเดียวกัน ข้อความต่างๆจะหมายรู้ได้ เมื่อผู้พูดๆจบประโยคแล้ว หรือเมื่อผู้เขียนๆจบประโยคแล้ว ประโยคในภาษาบาลี ได้แก่ ข้อความที่เรียกกันว่า “วาทก” แต่ ละวาทกก็เป็นประโยคหนึ่งๆ แบ่งได้ ดังนี้ ที่ใช้ทั่วไปในธรรมบทมี ๙ ประโยค

๑. ประโยคกัตตุวาทก คือ บ่งถึงผู้ทำ ยกขึ้นเป็นประธานในประโยค เช่น

สุโท โอทน์ ปจติ ฯ อ.พ่อครัว หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก ฯ

(พ่อครัว = ประธาน , ข้าวสุก = กรรม, หุง = กิริยา)

๒. ประโยคกัมมวาทก คือ บ่งผู้ถูกทำ ยกขึ้นเป็นประธานในประโยค เช่น

สุเทน โอทโน ปจยเต ฯ อ.ข้าวสุก อันพ่อครัว หุงอยู่ ฯ

(ข้าวสุก = ประธาน , หุง = กิริยา , พ่อครัว = อนุภิตกัตตา เนื่องด้วยประธาน)

๓. ประโยคภาววาทก คือ บ่งเพียงความมีความเป็น ไม่มีตัวประธาน เช่น

เตน ฎยเต ฯ อันเขา เป็นอยู่ ฯ

(เน้นกิริยาที่ทำ ไม่เน้นประธานหรือกรรม เช่น ภาษาไทยมีคนถามว่า ท่านทำอะไรอยู่ แล้วเรา

ตอบว่า “กำลังไป” เป็นต้น

๔. ประโยคเหตุกัตตุวาทก คือ บ่งผู้ใช้ให้ทำ ยกขึ้นเป็นประธานใน ประโยค เช่น

สามิโก สุทฺ โอทน์ ปาเจติ ฯ อ.นาย ยังพ่อครัว ให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก ฯ

(นาย = ประธาน , พ่อครัว = ถูกใช้ , ข้าวสุก = กรรม , ให้หุง = กิริยาที่ใช้)

๕. ประโยคเหตุกัมมวาทก คือ บ่งผู้ที่ถูกเขาใช้ให้ทำ ยกขึ้นเป็นประธานในประโยค เช่น

สามิเกณ สุทฺ โอทน์ ปาจาปิยเต ฯ อ.ข้าวสุก อันนาย ยังพ่อครัว ให้หุงอยู่ ฯ

(ข้าวสุก = ประธาน, นาย = คนใช้ , พ่อครัว = คนถูกใช้ , ให้หุง = กิริยาที่ใช้)

๖. ประโยคสังคัตถะ คือ ประโยคที่มีประธาน แต่ไม่มีกริยาคุมพากย์ เช่น

พุทธสฺส สาวโก ฯ อ.สาวก ของพระพุทธเจ้า ฯ (มีแต่ประธาน ไม่มีกริยาคุมพากย์)

๗. ประโยคอนาทร คือ ประโยคแทรกที่ประกอบด้วยนามที่เป็นฉฐฐวิภक्ति แปลว่า “เมื่อ” เช่น

สามเณรสฺส ธมฺมํ กถณตฺสฺส อนธกาโร ชาโต ฯ

แปลว่า เมื่อสามเณรแสดงอยู่ซึ่งธรรม ความมีตเกิดขึ้นแล้ว ฯ

(สามเณรสฺส ธมฺมํ กถณตฺสฺส เป็นประโยค อนาทร หรือ แทรกนั่นเอง)

๘. ประโยคลักษณะ คือ ประโยคแทรกที่ประกอบด้วยนามที่เป็นสัตตมวิภक्ति แปลว่า “ครั้งเมื่อ” เช่น

รณญฺเอย อาคเต ชนา ปกุกมนฺติ ฯ แปลว่า ครั้งเมื่อพระราชามาแล้ว ชนทั้งหลายก็หลีกไป

(รณญฺเอย อาคเต เป็นประโยค ลักษณะ)

๙. ประโยคกิริยาประธานนัย คือ ประโยคที่มี “ตฺวา ปัจจัย” คุมพากย์ หรือคุมประโยค ซึ่งโดยมากคุมพากย์

ไม่ได้ เพราะ “ตฺวา ปัจจัย” เป็นกิริยาในระหว่าง เช่น

เต ชนา เทวโลกา จวิตฺวา เซฏฐกุกุมฺพิโก มหากปฺปินราชา นาม อโหสิ ฯ

แปลว่า ชนเหล่านั้น เคลื่อนจากเทวโลก หัวหน้ากุกุมพิ ได้เกิดเป็นพระราชาพระนามว่า มหากปฺปินะ ฯ

(คำว่า จวิตฺวา เป็นกริยาคุมพากย์ ชื่อว่า กิริยาประธานนัย ซึ่งมีใช้น้อยมาก)

ภาคหลักการแปลไทยเป็นบาลี

๑. โครงสร้างของประโยค

๑.๑. บทประธาน (เอกพจน์ หรือ พหูพจน์ก็ได้)

๑.๒. บทขยายประธาน

๑.๓. บทกรรม

๑.๔. บทขยายกรรม

๑.๕. บทกิริยา

๑.๖. บทขยายกิริยา

๑.๗. บทอาลปนะ (คำร้องเรียก เช่น ภาษาไทย ท่านผู้เจริญ, แม่นาง เป็นต้น)

๑.๘. บทนิบาต (คำกริยนำก่อนเข้าเรื่อง)

๒. กฎเกณฑ์การเรียงภาษาบาลี

- ๒.๑ วิธีเรียงปฐมาวีภัติ โดยมากใช้เป็นประธานในประโยค จึงนิยมวางไว้หน้าข้อความของประโยคนั้นๆเสมอ
- ๒.๒ วิธีเรียงทุติยาวีภัติ ส่วนมากเป็นกรรม แปลว่า ซึ่ง,สู่,ยัง,สิ้น,ตลอด,กะ,เฉพาะ
- ๒.๓ วิธีเรียงตติยาวีภัติ ส่วนมากเรียงถัดจากทุติยาวีภัติ แปลว่า ด้วย,โดย,อัน,ตาม,เพราะ,มี, ด้วยทั้ง
- ๒.๔ วิธีเรียงจตุตถีวิภัติ ส่วนมากเรียงถัดจากตติยาวีภัติ แปลว่า ด้วย,โดย,อัน,ตาม,เพราะ,มี,ด้วย ทั้ง แก่,เพื่อ,ต่อ
- ๒.๕ วิธีเรียงปัญจมีวิภัติ ส่วนมากเรียงถัดจากจตุตถีวิภัติ แปลว่า แต่,จาก,กว่า,เหตุ
- ๒.๖ วิธีเรียงฉกฐีวิภัติ ส่วนมากเรียงถัดจากปัญจมีวิภัติ แปลว่า แห่ง,ของ,เมื่อ
- ๒.๗ วิธีเรียงสัทตมีวิภัติ ส่วนมากเรียงถัดจากฉกฐีวิภัติ แปลว่า ใน,ใกล้,ที่,ครั้นเมื่อ,ในเพราะ, เหนือ,บน,ณ
- ๒.๘ วิธีเรียงอาลปนะ ถ้าไม่มีศัพท์นามหรือศัพท์นิบาตอยู่ด้วย นิยมเรียงไว้เป็นตัวที่ ๒ เสมอ แต่ถ้า มีศัพท์นามหรือนิบาตอยู่ด้วย นิยมเรียงไว้เป็นตัวที่ ๓ ที่ ๔ บ้าง ที่ ๕ บ้าง
- ๒.๙ วิธีเรียงวิเสสนะ นิยมวางไว้หน้าบทนามที่ตนขยายเสมอ
- ๒.๑๐ วิธีเรียงวิกิตักตทา นิยมเรียงไว้หน้ากริยาว่ามี ว่าเป็นเสมอ
- ๒.๑๑ วิธีเรียงกริยา ส่วนมากวางอยู่สุดท้ายของประโยคเสมอ
- ๒.๑๒ วิธีเรียงประโยคอนุาทร ส่วนมากจะแทรกตามประโยคใหญ่ แต่จะวางหลังประธานของ ประโยคใหญ่เสมอ
- ๒.๑๓ วิธีเรียงประโยคลักษณะ ส่วนมากจะแทรกตามประโยคใหญ่ แต่จะวางหลังประธานของ ประโยคใหญ่เสมอ
- ๒.๑๔ วิธีเรียงนิบาต มีการเรียงอยู่ ๒ แบบคือ
- ๑.เรียงไว้หน้าประโยคเช่น สเจ,ยทิ,หนท เป็นต้น
  - ๒.เรียงไว้หน้าประโยคไม่ได้ ต้องอยู่ตัวที่ ๒ เสมอเช่น หิ,จ,ปน,กิริ เป็นต้น

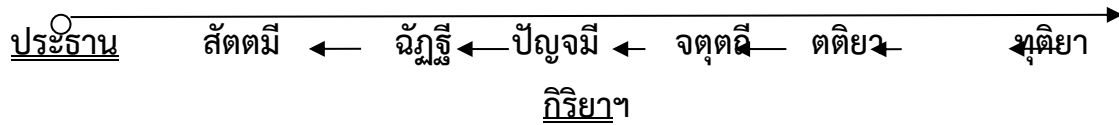
๓.การแปลไทยเป็นบาลี

มีหลักเกณฑ์การแปลเช่นเดียวกันกับการแปลบาลีเป็นไทย แต่อาจจะยากกว่า ดังต่อไปนี้

- ๓.๑.ประโยคกัตตุวาจาก
- ๓.๒.ประโยคกัมมวาจาก
- ๓.๓.ประโยคภาววาจาก
- ๓.๔.ประโยคเหตุกัตตุวาจาก

- ๓.๕.ประโยชน์เหตุกัมมมาจาก
 ๓.๖.ประโยชน์คลิงคัตถะ
 ๓.๗.ประโยชน์คณาทร
 ๓.๘.ประโยชน์ลักขณะ
 ๓.๙.ประโยชน์กิริยาประธานนัย

ตัวอย่างโครงสร้างประโยคในภาษาบาลี

เช่น

๑. เอโก^๔ กิร^๒ ฆนเต^๑ สามเณโร^๓ อตฺตโน^๕ หตฺเถน^๗ ภาตฺตกิจฺจ^๖
 กโรติ^๕ฯ

แปลว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า อ.สามเณร รูปหนึ่ง ย่อมกระทำ ซึ่งกิจด้วยภัตร
 ด้วยมือ ของตน

แยกแต่ละศัพท์

๑. ฆนเต-ข้าแต่ท่านผู้เจริญ	เป็น	อาลปนะ (คำร้องเรียก)
๒. กิร -ได้ยินว่า	เป็น	นิบาต ต้นข้อความ
๓. เอโก-รูปหนึ่ง	เป็น	วิเสนนะ(คำวิเศษ หรือคุณนาม)
๔. สามเณโร-อ.สามเณร	เป็น	ประธานในประโยค
๕. กโรติ-ย่อมกระทำ	เป็น	กิริยาในประโยค
๖. ภาตฺตกิจฺจ-กิจด้วยภัต	เป็น	กรรม(ทุตติยาวิภัตติ)
๗. หตฺเถน-ด้วยมือ	เป็น	ตัวขยายกรรม (ตติยาวิภัตติ)
๘. อตฺตโน-ของตน	เป็น	ตัวขยายกรรม(ฉัญฐีวิภัตติ)

ชื่อ.....นามสกุล.....เลขที่.....รหัส นศ.....

แบบฝึกหัดท้ายบทเรียน

(แปลบาลีเป็นไทย,แปลไทยเป็นบาลี)

๑. ให้นิสิทหาและเขียนบาลีประโยคเหตุกัตตุวจากและเหตุกัมมวจากมา พร้อมคำแปล ๕ ประโยค

๑.....

แปลว่า.....

๒.....

แปลว่า.....

๓.....

แปลว่า.....

๔.....

แปลว่า.....

๕.....

แปลว่า.....

๒. ประโยคที่ว่า “ สามเณโร คามิ คจจติฯ แปลว่า สามเณร ย่อมไป สู่หมู่บ้าน ฯ

ให้นิสิทเติมคำเหล่านี้ (ประธาน, กิริยา,กรรม)ในช่องว่างให้ถูกต้อง

-สามเณโร เป็น.....ในประโยค

-คามิ เป็น.....ในประโยค

-คจจติ เป็น.....ในประโยค

๓. ให้นิสิทเติมคำเหล่านี้ (วจาก,ประโยคกัตตุวจาก,ประโยคกัมมวจาก,ประโยคภาววจาก)ในช่องว่างให้ถูกต้อง

-ประโยค ที่บ่งถึงผู้ทำ ยกขึ้นเป็นประธานในประโยคเรียกว่า.....

-ข้อความต่างๆจะหมายรู้ได้ เมื่อผู้พูดฯจบประโยคแล้ว เรียกว่า.....

- ประโยคที่ บ่งเพียงความมีความเป็น ไม่มีตัวประธาน เรียกว่า.....

- ประโยคกัมมวจาก คือ บ่งผู้ถูกทำ ยกขึ้นเป็นประธานในประโยคเรียกว่า.....

พระธรรมบท หรือ ธรรมบท เป็นชื่อประชุมพระพุทธฎีกาในรูปแบบร้อยกรอง และเป็น ๑ ในตำราพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความนิยมอ่านทั้งเป็นที่รู้จักมากที่สุด ธรรมบทฉบับต้นที่สุดอยู่ในขุททกนิกายซึ่งเป็นหมู่ ๑ ในพระไตรปิฎกฉบับหินยาน

พุทธโฆชะ นักวิชาการและนักวิจารณ์พุทธศาสนา อธิบายว่า พระพุทธฎีกาแต่ละส่วนที่บันทึกไว้นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสมณโคดมทรงแสดงไว้ต่างโอกาสแล้วแต่สถานการณ์จำเพาะที่บังเกิดขึ้นในพระชนม์และในสังฆมณฑล เขารายรายละเอียดสถานการณ์ดังกล่าวไว้ในงานเขียนเรื่อง "ธรรมบทอรรถกถา" ซึ่งต่อมากลายเป็นแหล่งตำนานพระพุทธประวัติตามประเพณี ธรรมบทนั้นประกอบด้วยพระพุทธฎีกาซึ่งพระโคดมตรัสไว้ในหลาย ๆ โอกาส"เพราะเหตุที่กลั่นตัวอย่างอันซับซ้อน ทฤษฎี ถ้อยคารม และระดับอันสูงของพระพุทธโอวาทให้เป็นร้อยกรองที่กระชับแต่โปร่งใสดั่งมณี ธรรมบทจึงช่วยให้วิถีพุทธเป็นที่เข้าถึงได้โดยทั่วกัน...อันที่จริง เป็นไปได้ว่า บ่อเกิดธรรมบทในช่วง ๓๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราชนั้นโยงไปถึงการที่สังฆมณฑลอินเดียสมัยแรก ๆ จำต้องถอดเอาโวหารธรรมแห่งถ้อยพระพุทธต้นฉบับออกเป็นภาษาชาวบ้าน" ธรรมบทนี้เป็นส่วนหนึ่งของ ขุททกนิกายในพระสูตรของพระไตรปิฎก กระนั้น อย่างน้อยก็หนึ่งของธรรมบทปรากฏในส่วนอื่น ๆ ของพระไตรปิฎกด้วย ครั้นราว ๔๐๐ หรือ ๕๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช พุทธโฆชะแต่งคำอธิบายธรรมบทเรียก "ธรรมบทอรรถกถา" มีเนื้อหา ๓๐๕ เรื่องเพื่อขยายความเข้าใจร้อยกรองธรรมบท ธรรมบทฉบับภาษาบาลีเป็นที่รู้จักมากที่สุด แต่ก็ปรากฏฉบับอื่นด้วยธรรมบทในภาษาบาลีประกอบด้วยร้อยกรอง ๔๒๓ บท แบ่งเป็น ๒๖ หมวด (เป็นหลักสูตรเปรียญธรรมของพระภิกษุ - สามเณร)ดังนี้

๑. ยมกวัคค์ (บทแฝด)	๒. อปปมาทวัคค์ (บทไม่ประมาท)
๓. จิตวัคค์ (บทคำนึง)	๔. บุปผวัคค์ (บทดอกไม้)
๕. พาลวัคค์ (บทคนชั่ว)	๖. ปณฺธิตวัคค์ (บทผู้ทรงภูมิ)
๗. อรหัตตนวัคค์ (บทอรหันต์)	๘. สหฺสสวัคค์ (บทพัน)
๙. ปาปวัคค์ (บทบาป)	๑๐. ทัณฺทวัคค์ (บทลงโทษ)
๑๑. ชราววัคค์ (บทสูงวัย)	๑๒. อัตตวัคค์ (บทตน)
๑๓. โลกววัคค์ (บทโลก)	๑๔. พุทฺธวัคค์ (บทตื่นรู้)
๑๕. สุขวัคค์ (บทสุข)	๑๖. ปิยวัคค์ (บทอันเป็นที่รัก)
๑๗. โกรธวัคค์ (บทโกรธ)	๑๘. มลวัคค์ (บทมัวหมอง)
๑๙. ฌมฺมัตถวัคค์ (บททรงธรรม)	๒๐. มัคคววัคค์ (บทชี้ทาง)
๒๑. ปกิณณกวัคค์ (บทเบ็ดเตล็ด)	๒๒. นิรยวัคค์ (บทนรก)
๒๓. นาควัคค์ (บทช้างสาร)	๒๔. ทัณฺทวัคค์ (บทกระหาย)
๒๕. ภิกขุวัคค์ (บทขอทาน)	๒๖. พรหมณวัคค์ (บทพรหมณ์)

การแปลมครเป็นไทยและการแปลไทยเป็นมคร

ตัวอย่างเรื่องราวในธรรมบท

บาลี

๑. ยมกวคฺค วรรณนา

๑. จกขุपालตเถร วัตถุ. [๑]

มโนปุพฺพงคฺมา ธมฺมา	มโนเสฏฺฐา มโนมยา,
มนสา เจ ปทฺฏฺเจน	ภาสตี วา กโรตี วา,
ตโต น ทฺกฺขมเนวตี	จกฺกว วัตโต ปทฺนตี.

อ ย ธมฺมเทสนา กตถ ภาสิตาตี. สาวตถีย. ก อารพฺภาตี. จกขุपालตเถร.

สาวตถีย กิร มหาสุวณฺโณ นาม กุฏุมพิกโก อโหสิ อทโธม มหฺทฺธโน มหาโกโค อปฺุตโตโก. โส เอกทิวส นหฺนตติถ คนฺตวา นหฺนตวา อากจฺฉนโต อนฺตรามคฺเค สมปนฺนสาช เอก วนปฺปตี ทิสฺวา อ ย มหฺสกุขาย เทวตาย ปรีคฺคหิต ภาวิสฺสตีตี ตสฺส เหมจฺจาภาค โสธาเปตฺวา ปาการปรีกฺเขป การาเปตฺวา วาลุก โอภิราเปตฺวา ฐชปตัก อุสฺสาเปตฺวา วนปฺปตี อลงฺกริตฺวา ปฺุตต วา ธีตร วา ลภิตฺวา ตุมฺหาก มหาสกฺการ กริสฺสามีตี ปตฺถน กตฺวา ปกฺกามิ.อดสฺส ภริยาย กุจฺฉีย คพฺโภ ปตีจฺจาสี.

โส ตสฺสา คพฺภ- ปรีหาร อทาสี. สา ทสมฺมาจฺเจเนน ปฺุตต วิชಾಯิ. เสฏฺฐี อตฺตนา ปาลิต วนปฺปตี นิสฺสาย ลทฺตตฺตา ตสฺส ปาโลตี นาม อกาสี. อปรภาเค อณฺเวย ปฺุตต ลภี. ตสฺส จุลฺลปาโลตี นาม กตฺวา อิตฺรสฺส มหาปาโลตี นาม กรี. เต วยปฺปตฺเต ฆรพฺนธเนนพฺนธิสฺสุ. อปรภาเค มาตาปิตโร กาลมกฺสุ. สพฺพ โภค ทฺวินฺนเยว วิวเรสุ.

คำแปล

๑. ยมกวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพระจกขุपालเถระ [๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

มีปุจฉาว่า "พระธรรมเทศนานี้ว่า

"ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่
สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุทฺธอยู่ก็ดี
ทำอยู่ก็ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น ดุจ
ล้ออันหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแอกไปอยู่ฉะนั้น,"

ดังนี้ พระศาสดาตรัสแล้ว ณ ที่ไหน ?"

วิสัชนาว่า "พระองค์ตรัสแล้ว ณ กรุงสาวัตถี."

มีปุจฉา (เป็นลำดับไป) ว่า "พระองค์ทรงปรารภใคร ?"

มีวิสัชนาว่า "พระองค์ทรงปรารภพระจกขุपालเถระ."

[กุฎุมพีทำพิธีชอุบฺตร]

ตั้งได้สดับมา ในกรุงสาวัตถี มีกุฎุมพีผู้หนึ่งชื่อมหาสุววรรณ เป็นคนมั่งมี มีทรัพย์มาก มีสมบัติมาก

(แต่) ไม่มีบุตร. วันหนึ่งเขาไปสู่ว่างน้ำ อาบเสร็จแล้วกลับมา เห็นต้นไม้ใหญ่ที่เป็นเจ้าไพรต้นหนึ่งมีกิ่งสมบูรณ์ ในระหว่างทาง คิดว่า "ต้นไม้นี้ จักมีเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่สิงอยู่" ดังนี้แล้ว จึงให้ชำระส่วนภายใต้แห่งต้นไม้ให้สะอาดแล้ว ให้งิ้ว กล้วย กล้วย และธัญพืชต่าง ๆ แต่งต้นไม้เจ้าไพรแล้ว ทำปรารถนา (คือบน) ว่า "ข้าพเจ้าได้บุตรหรือธิดาแล้ว จักทำสักการะใหญ่ถวายท่าน" ดังนี้แล้ว หลีกไป.

[กุ่มพีได้บุตรสองคน]

ในกาลเป็นลำดับมา ภรรยาของท่านเศรษฐีก็ตั้งครรภ์. ท่านก็ให้พิธีกรรมบริหาร แก่นาง. ครั้นล่วง ๑๐ เดือน นางคลอดบุตรคนหนึ่งท่านเศรษฐีขนานนามแห่งบุตรนั้นว่า "पालะ" เพราะเหตุการนั้นตนอาศัยต้นไม้ใหญ่ที่เป็นเจ้าไพรอันตนอภิบาลจึงได้แล้ว. ในกาลเป็นส่วนอื่น ท่านเศรษฐีได้บุตรอีกคนหนึ่ง ขนานนามว่า "จุลपालะ" ขนานนามบุตรคนแรกว่า "มหาपालะ." ครั้น ๒กุ่มานั้นเจริญวัย มารดาบิดาก็คิดผูกพันด้วยเครื่องผูกพันคือการครองเคหาสถาน.

ตัวอย่างคำถวายทานที่เป็นภาษาบาลีที่นิสิตควรทราบเข้าใจ

คำถวายสังฆทานแบบสากลทั่วไป

อิมานิ มยํ ภนฺเต , ภตฺตานิ, สปริวารานิ, ภิกฺขุสงฺฆสฺส, โอลฺล ชยาม, สาธุ โน ภนฺเต, ภิกฺขุสงฺโฆ,
อิมานิ ภตฺตานิ, สปริวารานิ, ปฏิกฺคณฺหาตุ อมฺหากํ, ชีฆรตฺตํ , หิตาย สุขาย.

คำแปล ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายภัตตาหาร กับบริวารเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับภัตตาหาร กับบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายสิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

คำถวายสังฆทาน (ประเภทอุทิศให้ผู้ตาย)

อิมานิ มยํ ภนฺเต , มตฺกภตฺตานิ , สปริวารานิ , ภิกฺขุสงฺฆสฺส , โอลฺลชยาม , สาธุ โน ภนฺเต , ภิกฺขุสงฺโฆ , อิมานิ, มตฺกภตฺตานิ , สปริวารานิ. ปฏิกฺคณฺหาตุ , อมฺหากณฺเฑว. มาตาปิตุอาพินฺนญฺจ ญฺาตกาณํ, กาลกตานิ , ชีฆรตฺตํ , หิตาย, สุขาย

คำแปล ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายมตกภัตตาหาร กับทั้งบริวารเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับภัตตาหาร กับบริวารเหล่านี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ญาติของข้าพเจ้าทั้งหลายมีมารดาบิดาเป็นต้น ผู้ทำกาลล่วงลับไปแล้ว ด้วย สิ้นกาลนาน เทอญ ฯ เป็นต้น

“ฝูงชนกำเนิดคล้าย	คลึงกัน
ใหญ่ย่อมเพศผิวพรรณ	แฉกบ้าง
ความรู้อาจเรียนทัน	กันหมด
ยกแต่ชั่วดีกระต่าง	ท่อนแก้ฤไหว”

(พระราชาธิบดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สันเกล้ารัชกาลที่ ๕)

แบบฝึกหัดและข้อสอบ

๑. ให้นิสิตเขียนคำอาราธนาศีล ๕ และคำอาราธนาศีล ๘ เป็นภาษาบาลีและคำแปลเป็นภาษาไทย

๒. ให้นิสิตเขียนคำอาราธนาพระปริตร เป็นภาษาบาลีและคำแปลเป็นภาษาไทย

๓. ให้นิสิตแปลข้อความต่อไปนี้และเขียนเป็นภาษาบาลี (ไม่ต้องแยกทีละศัพท์)

“ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าบังสุกุลจีวร กับทั้งบริวาร เหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับผ้าบังสุกุลจีวร กับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ”

๔. ให้แปลข้อความต่อไปนี้และเขียนเป็นภาษาบาลี (ไม่ต้องแยกทีละศัพท์)

“ท้าวสหัมบดี แห่งโลก ได้ประคองอัญชลีทูลวิงวอนพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐว่า สัตว์ผู้มีฐิติ ในดวงตาน้อย มีอยู่ในโลกนี้ ขอพระคุณเจ้าโปรดแสดงธรรม อุนฺเคราะหฺด้วยเถิด”

๑. เติมคำในช่องว่างให้ถูกต้อง

๑) อักขระในบาลีภาษามี ..... ตัว แบ่งเป็นสระและพยัญชนะ

สระมี ..... ตัว ได้แก่ _____

พยัญชนะมี ..... ตัว

พยัญชนะวรรค มี ..... ตัว ได้แก่

_____ เรียกว่า ก วรรค

_____ เรียกว่า จ วรรค

_____ เรียกว่า ฎ วรรค

_____ เรียกว่า ต วรรค

_____ เรียกว่า ป วรรค

พยัญชนะอวรรค มี ..... ตัว ได้แก่ _____

๒) ส่วนแห่งคำพูด (วจีวิภาค) มี ๖ อย่าง ได้แก่

๑. .... ๒. อพยยศัพท์

๓. .... ๔. กิตก์

๕. .... ๖. ตัทธิต

๓) นามศัพท์ คือ _____

๔) คุณนาม คือ _____

๕) สัพพนาม คือ _____

๒. จงตอบคำถามเหล่านี้ในช่องว่าง

- ๑) ลิงค์ ในบาลีภาษา จัดตามกำเนิดของภาษา และ _____
- ๒) การันต์ หมายถึง _____
- ๓) อมโร (เทวดา) เป็น _____ ลิงค์
- ๔) ภูมิ (แผ่นดิน) เป็น _____ ลิงค์
- ๕) อุทก (น้ำ) เป็น _____ ลิงค์
- ๖) วจนะมี ..... ได้แก่ _____
- ๗) ปุริสี แปลว่า “ซึ่ง บรูษ” เป็น _____ วิภัติ
- ๘) อุทเร แปลว่า “ใน ท้อง” เป็น _____ วิภัติ

๓. จงเขียนประโยคต่อไปนี้เป็นไทยโดยสะกดแบบภาษาบาลี

๓.๑ ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ.

๓.๒ อะทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ.

๓.๓ กาเมสุ มิจฉาจารา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ.

๓.๔ มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ.

๓.๕ สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ.

---

๔. จงแปลประโยคต่อไปนี้เป็นภาษาไทย (แปลโดยสรุป)

๔.๑ อินาทานํ ทุกฺขํ โลกเ.

๔.๒ ฌมฺมจารี สุขํ เสติ.

๔.๓ ปญญา โลกสฺมี ปชฺโชโต.

๔.๔ สพฺพทานํ ฌมฺมทานํ ชินาติ.

๔.๕ อตฺตา ทิ อตฺตโน นาโถ.

---

๑. ให้วงกลมคำตอบที่ถูกต้องในกระดานนี้เท่านั้น

๑.๒. เลือกคำตอบที่ถูกต้องเพียงข้อเดียว.

๑. อักขระ (อักขร) ได้แก่

- ก. เสียง   ข. ตัวหนังสือ
ค. วจีวิภาค   ง. ข้อ ก. และ ข.

๒. “ไม่รู้จักสิ้น ไม่เป็นของแข็ง” คือ

- ก. เสียง   ข. ตัวหนังสือ
ค. วจีวิภาค   ง. อักขระ

๓. “ออกเสียงได้ตามลำพังตนเอง และทำพยัญชนะให้ออกเสียงได้” คือ

- ก. สระ   ข. พยัญชนะ
ค. นิสิต   ง. ถูกทุกข้อ

๔. “อาศัยสระจึงออกเสียงได้ และทำเนื่อความให้ปรากฏ” คือ

- ก. สระ   ข. พยัญชนะ
ค. นิสสัย   ง. ชาติ

๕. สระเสียงสั้น (รัสสระ) คือ

- ก. ฎปาโล   ข. มุณี
ค. เสโซ   ง. เอสี

๖. สระเสียงยาว (ทีฆะสระ) คือ

- ก. ลหุ   ข. ครุ
ค. ฎปาโล   ง. อติ

๗. ข้อใดซ้อน (พยัญชนะสังโยค) ผิด หลักไวยากรณ์

- ก. อุกขลิ (หม้อข้าว)   ข. อจจิ (เปลวไฟ)
ค. ปุพผิ (ดอกไม้)   ง. อจจรา (นางอัปสร)

๘. ข้อใดซ้อน (พยัญชนะสังโยค) ถูกหลักไวยากรณ์

- ก. สจจญ (เงิน)   ข. เศษฐี (คนรวย)
ค. อคชิ (ไฟ)   ง. มหลลโก (คนแก่)

๙. “อนุสาร” ได้แก่

- ก. นิคคหิต   ข. กตสระ
ค. ไปตามสระ   ง. ถูกทุกข้อ

๑๐. อักขระเบื้องต้น ๘ ตัว ตั้งแต่ อ จนถึง โ อ เรียกว่าอะไร

- ก. สระ   ข. พยัญชนะ

ค. อนุสาร   ง. นิคคหิต

๑๐. ข้อใดจัดเป็นสระในบาลีทั้งหมด

ก. อ อา อี อี เอีย

ข. อี อี อู อู อัวะ

ค. อู อู อัวะ อัว เอ

ง. อ อา อี อี อู

๑๑. ข้อใดคืออรรถสัทสทั้งหมด

ก. ปติ มุณี อธิณ

ข. ตล ธน มาลา

ค. อุทร กมล วิญญู

ง. ฆร กุจฉา ภาสา

๑๒. อักขระในภาษาบาลีมีกี่ตัว

ก. ๒๐ ตัว

ข. ๓๐ ตัว

ค. ๔๐ ตัว

ง. ๔๑ ตัว

๑๓. ตัวใดเป็นสระในภาษาบาลี

ก. อี

ข. อี

ค. เอ

ง. แอ

๑๔. ข้อใดไม่ใช่ พยัญชนะวรรค

ก. ฎ ฐ ท ฒ ณ

ข. ต ถ ท ธ น

ค. ป ผ พ ภ ม

ง. ย ร ล ว ส

๑๕. “อินทริย” อ่านว่าอย่างไรตามหลักการบาลี

ก. อิน-ชิ-ยัง

ข. อิน-ทริ-ยัง

ค. อิน-ทะริ-ยัง

ง. อิ-นระ-ทริ-ยัง

๑๖. พยัญชนะที่มีเสียงไม่ก้องเรียกว่า

ก. โฆสสะ

ข. อโฆสสะ

ค. สนิถ

ง. ฐนิต

๑๗. พยัญชนะที่มีเสียงก้องเรียกว่า

ก. โฆสสะ

ข. อโฆสสะ

ค. สนิถ

ง. ฐนิต

๑๘. ศัพท์ว่า “อกุชโร” ตัวใดเป็นตัวสังโยค และตัวใดถูกสังโยค

- ก. อ เป็นตัวสังโยค ก ถูกสังโยค
 ข. ก เป็นตัวสังโยค ข ถูกสังโยค
 ค. ข เป็นตัวสังโยค โอ ถูกสังโยค
 ง. โอ เป็นตัวสังโยค ร ถูกสังโยค

๑๙. คำว่า กณฐชา แปลว่าอะไร

- ก. เกิดที่คอ   ข. เกิดที่ปุ่มเหงือก   ค. เกิดที่แขน   ง. เกิดที่ลิ้น

๒๐. วรรณ มีความหมายว่าอะไร

- ก. เครื่องทำอักษร
 ข. การนับนามนาม
 ค. การเชื่อมอักษรในภาษาบาลี
 ง. การทำบทให้เต็ม

๒. จงนำคำศัพท์ใน (ก) เต็มใน (ข) ให้ถูกต้อง

- (ก)   ๑ ปวิสนติ   ๒ อุกคโต
       ๓ คโต   ๔ อุปปนโน
       ๕ กโรม   ๖ กิพนติ
       ๗ ตุมเห   ๘ อห
       ๙ สามคคี   ๑๐ ปสสติ

- (ข)   ๑ พุทโธ โลเก _____ .   ๒ สุริโย นภ _____ .
       ๓ โย ฌมม _____ .   ๔ _____ สุสานิ คจณามิ.
       ๕ ราชา อูยยาน _____ .   ๖ มย กมม _____ .
       ๗ ภิกขุ คามิ ปินชาย _____ .   ๘ _____ ฌมม สุณาถ.
       ๙ สุขา สงฆสส _____ .   ๑๐ กุมารา อูยยาน _____ .

๓. ประโยคต่อไปนี้เป็นวาทกอะไร. (กัตตุวาทก, กัมมวาทก, ภาววาทก, เหตุกัตตุวาทก, เหตุกัมมวาทก)

- ๔.๑ กสมา สิสโส ครุณา ครหียเต. _____
 ๔.๒ สุริ ปิวามิ. _____
 ๔.๓ จิริ อธิ วสิมหา. _____
 ๔.๔ มาตา ธีตร สิกขาเปติ. _____
 ๔.๕ เณายิ ฎโป ปติฐฐาปิยเต. _____

๔. ขีดเส้นใต้คำในวงเล็บให้ถูกต้องตามไวยากรณ์

- ๕.๑ (พุทฺโธ, พุทฺธา) โลก (อุปปนนา, อุปฺปนโน)
- ๕.๒ (มยฺ, ตุมฺเห) ปุณฺณํ (กริสสาม, กริสสถ)
- ๕.๓ (โจโร, โจรา) คพฺเภ (นินฺนโน, นินฺนติ)
- ๕.๔ (ราชา, ราชาโน) อุยฺยานํ (คจฺฉติ, คจฺฉนฺติ)
- ๕.๕ (อຍ, อิม) อิตฺถิ เทวสิทฺถิ ปุณฺณํ (กริ, กรินฺนติ)
- ๕.๖ อชฺช (อหฺ, มยฺ, ตวฺ) เทวณฺครํ (คจฺฉามิ, คจฺฉาม, คจฺฉ)
- ๕.๗ (อาจฺริโย, อาจฺริยา) ปณฺหํ (ปุจฺฉนฺติ, ปุจฺฉติ)
- ๕.๘ ราชา อตฺตโน รฎฺฐุ ชนํ อิสฺสโร (โหนฺติ, โหฺติ)
- ๕.๙ (อຍ, อิม) ทารกา เสฎฺฐินฺ (โหนฺติ, โหฺติ)
- ๕.๑๐ (จตฺตารุ, เอโก) (พฺราหฺมณ, พฺราหฺมณา) อุยฺยานํ (คตา, คโต)